

Hoofstuk 2 Vyf Dogters van Eva

*Read me what you write
Or show me what you draw
And i'll tell you what you are
- Emmanuel F. Hammer
(soos aangehaal in Furth 1988:113)*

2.1 Inleidende opmerkings

Soos reeds in hoofstuk 1 gemeld maak ek gebruik van die “ABDCE” model (sien 1.5) vir die skryf van die navorsingsverhaal. Elke fase in die model volg nie noodwendig logies op mekaar nie, maar is siklies van aard. In hierdie hoofstuk word aandag geskenk aan die veld van aksie, naamlik die funksionering van kuns in die spesifieke vroue se verhale met betrekking tot die uitlewing van hul spirituele identiteit. Agtergrond oor waar die navorsing vandaan kom asook agtergrond oor die mede-navorsers se verhale geniet aandag. Laastens word daar ook reeds aandag gegee aan ontwikkelingsaspekte wat alreeds hier sekere uitkomst van die navorsing bekend stel.

2.2 Aangaande die tema

Die volgende aangaande die tema van hierdie studie: **Vyf dogters van Eva skilder 'n engel:**

Om by die getal **vyf** uit te kom is nie te moeilik nie. Die groep wat op die ou einde aan die navorsingsreis deelgeneem het was vyf vroue, waarvan ek ook deel was. Annamarie, Michelle, Sanet, Susan en ekself, Marina. Daar is nie 'n doelbewuste keuse uitgeoefen vir juis hierdie getal nie. Dis maar hoe dit uitgewerk het. As almal in die oorspronklike groep wat aan die begin van 2004 met kunsklasse begin het sou deel bly van die groep sou ons agt gewees het.

Dogters dui maar bloot op ons geslagtelikheid. Ons is nie net mense nie, beslis ook nie mans nie, maar vroue. Ons vroulikheid maak daarom juis ons belewenis

van hierdie proses uniek, omdat dit ons vroulikheid is wat die eerste gemene deler tussen ons vorm.

Dogters van Eva beskryf die groep se identiteit so effens van naderby. Ons is nie net enige groep vroue nie, ons is nie sommer dogters sonder 'n ma nie. Ons is dogters van Eva, waarmee ons iets van die tweede gemene deler wil sê, naamlik dat ons almal 'n bepaalde soort geloofstradisie deel, waaruit Eva ook afkomstig is, naamlik die van die Bybel; dat ons almal Christenvroue is. Met die aanvang van die studie het ek nie doelbewus gaan soek na 'n groep Christenvroue nie. Dit het toevallig so uitgewerk.

Skilder staan in hierdie konteks vir meer as die daad van 'n kwas en verf in die hand neem en iets esteties tot stand bring. Dit verteenwoordig die derde gemene deler, naamlik die kreatiwiteit wat soos 'n goue draad deur ons almal vloei.

'n **Engel** dui op dit waarop ons tydens ons groepswerk gefokus was: die skilder van iets van spiritueel simboliese waarde aan die hand waarvan elkeen iets van haar eie spirituele identiteit kon uitleef.

Die titel is nie net 'n groep mooigekose woorde wat ek as navorser uitgedink het nie. Dit was die groep se gesamentlike besluit om hierdie die tema van die studie te maak aangesien ons gevoel het dat hierdie sinsnede: *Vyf Dogters van Eva Skilder 'n Engel*, presies sê waaroor hierdie studie handel asook waarmee ons vir die grootste deel van die jaar 2004 besig was.

Alhoewel die tema nie herhaaldelik in diepte in die volgende hoofstukke aangespreek word nie, is dit 'n uiters belangrike bydrae tot die navorsing wat weer in hoofstuk 6 bespreek sal word. Die tema is baie meer as net 'n interessante titel vir die werk. Dit stel die werklike essensie voor waaroor die navorsing gaan en beliggaam as't ware die finale uitkoms van die navorsing. Daarom is dit dan ook gepas dat ons eers aan die einde van die jaar, kort voor die uistalling, op hierdie tema besluit het, aangesien dit iets was wat spontaan uit die navorsing ontwikkel het.

2.3 Voor die dogters daar was

Ek het reeds in hoofstuk een (sien 1.4.3) aangedui waarom ek op hierdie navorsingsveld besluit het. Aan die begin van my studies was ek aanvanklik oortuig dat die tema van die navorsing sal handel oor die algemene veld van kunstherapie as narratief pastorale hulpmiddel. Op daardie stadium was ek nog onbewus van die bestaan van iets soos terapeutiese kuns (sien 1.4.4).

Aangesien kuns en kunstherapie werklik begin het om vir my 'n passie te word en ek al meer bewus begin raak het van die oneindige potensiaal wat binne hierdie veld opgesluit is, het ek alreeds vroeg in my studies besluit om een kunstherapie groep op die been te bring. Op daardie stadium het ek geen idee gehad hoe die navorsing sou verloop nie. Om die waarheid te sê, ek het heimlik gewonder of die bohaai oor kunstherapie wat ek in die literatuur aangetref het, werklik waar kon wees.

2.3.1 Die ECHO kunstherapie groep

Die eerste groep wat op die been gebring is was die ECHO kunstherapie groep. ECHO is 'n organisasie wat voortgespruit het uit die Jeugwerk van die ring van Villieria van die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Die ring het 'n aantal jare gelede besluit om mee te werk aan die totstandkoming van 'n artikel 21 maatskappy met die uitsluitlike doel om werksaam te wees onder jongmense van die omgewing wat een of ander vorm van nood ervaar. My man, Jaco, wat net soos ek 'n predikant is van die NG Kerk, was op hierdie stadium die jeugwerker van die NG Gemeente Villieria en is as predikant aangestel met die spesifieke opdrag om die werk van ECHO te help ontwikkel en te vestig.

ECHO se doel is om deur weeklikse byeenkomste, kontak by die skole in die omgewing en kampe, aan jongmense in nood die geleentheid te bied om gehelp te word, hetsy met dwelmafhanlikheid, huislike probleme, of wat dit ookal mag wees. ECHO poog om 'n holistiese bediening daar te stel wat nie alleen op emosionele en geestelike behoeftes fokus nie, maar op die totale mens.

Een van die projekte wat mettertyd uit die ECHO projek voortgevloei het was die ECHO huis. Daar was 'n behoefte aan 'n huis van veiligheid vir jongmense tussen die ouderdom van 18 en 24 jaar wat nie meer deur die kinderswet beskerm word nie. Die doel van die ECHO huis is om 'n jongmens in te neem vir 'n jaar en daardie persoon dan toe te rus met vaardighede en om hom/haar te help om na afloop van die jaar 'n eie plek in die samelewing vol te staan. ECHO poog ook om aan die einde van die jaar vir hierdie jongmense werk te soek sodat hulle selfversorgend kan wees.

Dis dan vanuit hierdie projek - die ECHO huis - asook vanuit die groter ECHO Jeugontwikkeling, dat die eerste kunstherapiegroep op die been gebring is. Die groep was nie baie groot nie. Gemiddelde bywoning het gewissel tussen vyf en nege jongmense per week. Die groepbyeenkoms het plaasgevind in die kerksaal van die NG Gemeente Villieria. Dit was gou duidelik dat die kunstherapie nie net 'n uiters effektiewe hulpmiddel was nie, maar dat die pastorale moontlikhede eindeloos was. Uit die aard van die saak het nie alle inwoners van die ECHO huis ewe veel aanklank gevind by die kunstherapie nie, en dit was een van die eerste groot lesse wat ek moes leer, naamlik dat kunstherapie nie vir almal bedoel is nie. Aanvanklik het die ECHO huisbestuur van die inwoners verwag om die kunstherapie-byeenkomste by te woon, maar ek het gou besef dat die frustrasievlak oor hierdie half gedwonge deelname so hoog is dat dit die groepsdinamiek amper onmoontlik maak. Diegene wat die groep bygewoon het, beide vanuit die geledere van die ECHO huis, asook van die groter ECHO, was persone wat alreeds die behoefte gehad het om kreatief besig te wees.

Die groep het vir ongeveer 'n jaar en 'n half elke Donderdagmiddag van 16:00 tot 18:00 byeengekom. Die profiel van die groep het in hierdie tyd baie verander, maar dit was van die begin af deurgaans duidelik dat kunstherapie van groot waarde is vir elke individu wat aan die groep deelneem. Ek was dikwels na afloop van 'n byeenkoms verbyster oor die ongelooflike "skeppings" wat na vore gekom het.

Elke byeenkoms het min of meer as volg verloop (vergelyk McNiff 1988 en Landgarten 1981):

- Ontspanningsoefening met rustige musiek in die agtergrond vir 10 minute. Hierdie ontspanningsoefening sou byvoorbeeld die volgende aktiwiteite insluit: skryf met jou nie-dominante hand op die papier terwyl jy jou oë toehou; of skryf die letters van jou naam akrosties neer en dink aan eienskappe wat jou op hierdie stadium beskryf wat begin met die letters van jou naam; en so meer.
- Kunsterapie-aktiwiteit: Die groep ontvang 'n spesifieke kunsterapie-opdrag vir die middag waaraan hulle vir ongeveer 'n uur kon werk. Die opdragte is so min direk as moontlik met die doel dat die persoon se eie kreatiwiteit na vore kon kom. Voorbeelde hiervan is: Neem 'n leë boks en versier die buitekant van die boks soos jy dink mense jou sien deur middel van collage, en versier die binnekant van die boks soos jy jousef sien; of gebruik 'n stuk klei en maak 'n beeld van hoe jy jousef op hierdie stadium van jou lewe sien, sonder om menslike liggaamsdele te gebruik; of kies die kleure verf wat simboliseer hoe jy op hierdie stadium voel en verf jou dominante emosie wat jy tans ervaar.
- Hierna was dit tyd vir refleksie. Die groep het in 'n kring op die grond gaan sit en elkeen het geleentheid gekry om te verduidelik wat sy of haar projek vir die dag behels. Dit was tydens hierdie sessies dat ek baie duidelik die waarde van kunsterapie kon begin sien, en het ek so in my enigheid begin benoud word, omdat ek gevoel het die waarde van kunsterapie is so voor die hand liggend, hoekom nog die moeite doen om 'n hele navorsingsprojek daarvoor aan te pak. Die navorsing gaan definitief nie iets nuuts na vore bring wat nie alreeds deur jare se navorsing uit die literatuur duidelik geword het nie. Hierdie is seker nie 'n geldige argument nie, aangesien die navorsing baie effektief oor hierdie spesifieke groep sou kon handel. Die enigste probleem hiermee was dat die bywoners nooit 'n konstante groep mense was nie. Daar was elke week ander mense – die

groep het dus 'n effense ad hoc gevoel gehad. Ek het nietemin besluit om aan te hou tot die proses self sou aandui in watter rigting die navorsingsverhaal besig was om te ontvou.

2.3.2 Die Stabilis groep

Stabilis is 'n sentrum vir substansafhanklikes. Jaco het vroeg in 2004 'n gesprek gehad met die hoof van die sentrum na aanleiding van een van die ECHO huis inwoners wat in die sentrum opgeneem is vir rehabilitasie. Hy het tydens hierdie gesprek melding gemaak van die ECHO kunstherapiegroep. Die hoof het aangedui dat hy baie daarin sou belangstel om 'n soortgelyke groep by die sentrum op die been te bring. Ek het hom gaan sien en ons het besluit op 'n aanvangsdatum iewers in Mei 2004 op Dinsdagmiddae tussen 14:00 en 16:00.

Die dilemma was van die begin af dat persone slegs vir 'n vyf weke tydperk behandeling ontvang en daarna ontslaan word. Vyf weke was na my mening te kort om in-diepte verhoudings te ontwikkel, maar ek het tog besluit om voort te gaan aangesien ek ter wille van die navorsing soveel moontlike opsies wou oorweeg, veral omdat ek nog nie op daardie stadium enige aanduiding gehad het waarheen hierdie navorsingsreis op pad was nie. Die groep was ook 'n sogenaamde "captive audience". In die werk van Babbi en Mouton (1998:521) plaas hulle klem op die feit dat niemand gedwing moet word om aan die navorsing deel te neem nie. Tog gee hulle erkenning aan die feit dat vrywillige deelname verkieslik is, maar nie altyd moontlik nie (Babbi & Mouton 1998:521). Die groep het nie veel van 'n keuse gehad of hulle deel van die kunstherapiegroep wou wees nie, aangesien dit deel gevorm het van hulle amptelike behandelingsprogram.

Ons het afgeskop met die eerste byeenkoms, maar dit was gou duidelik dat die proses anders gaan verloop as wat ek gedink het. Daar was eindelose uitdagings. Sekere persone was baie rebels oor die deelname, mense het dikwels laat opgedaag, die sielkundiges sou persone in die middel van 'n

byeenkoms uitroep en 10 minute voor die einde eers weer laat terugkom, die groepslede het mekaar nie vertrou nie en die groepsdinamiek was uiters kompleks. Ek sou skaars drie mense se name en iets van hul verhale leer ken, dan is hulle ontslaan en was daar weer nuwe gesigte. Bitter min van die individue het met 'n projek begin en dit voltooi. Baie van hulle het die kunstherapie gesien as bloot 'n geleentheid om die tyd om te kry aangesien hulle verveeld was tussen terapie- en groepsessies, met die gevolg dat hulle meer gesit en gesels het as wat hulle gewerk het. Boonop kon persone se familie of vriende enige tyd kom kuier en as ek weer sien was die groep die helfte kleiner. Die konstante "smoke breaks" het dinge ook nie eintlik makliker gemaak nie. Verder, na my aanvanklike gesprekke met die bestuur, het ek nie werklik enige infrastrukturele ondersteuning of belangstelling in die vordering van die persone van die bestuur ontvang nie.

Na etlike maande se probeer en weer probeer het ek besluit om die groepsbyeenkomste te beëindig. As ek vroeër geweet het watter rigting die navorsing sou inslaan sou ek nie eers met die groep begin het nie, maar juis die feit dat die navorsingsverhaal in een van die ander groepe besig was om in 'n baie bepaalde rigting te stuur het my finaal oortuig om 'n einde te maak aan die Stabilis groep. Tog was die ervaring nie totaal vrugteloos nie, selfs al het ek ook net 'n klomp lesse geleer in wat nié die ideale situasie is nie.

Daar was egter ook 'n derde groep, en dis eintlik by hierdie groep waar die begin van die verhaal van die dogters van Eva lê.

2.3.3 Die Vroue Kunstgroep

Jaco se suster Ansa, wat in Johannesburg woon, het lankal reeds uitgevra oor die moontlikheid van 'n kunstgroep iewers op 'n weeksaand. Sy was nog altyd lief vir kreatiewe dinge en het 'n groot behoefte gehad aan meer formele kunsopleiding. Op daardie stadium het ek gewonder of daar 'n moontlikheid sou

wees dat hierdie groep deel sou vorm van die navorsing, maar ek het getwyfel of dit sou moontlik wees, aangesien hierdie 'n formele kunstgroep sou wees en nie 'n kunstterapiegroep, waaroor die navorsing op daardie stadium sou handel nie. Tog het ek alreeds soveel uit die kunstterapie geleer dat ek van voornemens was om heelwat van die kunstterapiebeginsels by die formele kunsopleiding in te sluit. Min het ek geweet wat die uiteinde hiervan sou wees.

Dit het hierdie groep lank geneem om op die been te kom aangesien ek 'n groep rondom Ansa moes bou. Rubin en Rubin (1995:68) verwys na die gebruik van informele sosiale netwerke vir die keuse van mede-navorsers, en dis dan ook presies hoe die groep uiteindelik beslag gekry het. Ansa het aangedui dat twee van haar vriendinne ook saam met haar by die kunstgroep wou aansluit en hulle sou een maal per week van Johannesburg af ry. Hierdie twee vriendinne het egter nooit die groep bygewoon nie. Verder was ek bewus van Susan met wie ek vriende was wat al vir 'n geruime tyd aangedui het dat sy definitief sou belangstel as ek ooit so groep sou begin. Ek het haar gekontak en sy het dadelik vir my nog 'n paar name gegee van ander mense wat sy dink sou belangstel. Die een was Annamarie en die ander Sanet. Beide van hulle was nie goed aan my bekend nie. Ek het van hulle geweet en al 'n keer of wat gesien, maar niks meer nie. Sanet het ook 'n ander vriendin van haar, Carla, saamgebring. Michelle, wat alreeds vir amper twee jaar deel was van die ECHO kunstterapiegroep het op 'n stadium aangedui dat sy baie graag sou wou deel wees van 'n meer gestruktureerde kunstgroep en ek het haar ook gekontak. Die laaste persoon wat sou deel wees van die groep, was Linda, 'n vrou in my gemeente wat aan kanker ly en wat baie belanggestel het in die veld van kunstterapie. Sy was opsoek na 'n kreatiewe uitlaatklep. So is die groep met 'n volle agt lede dan gebore: Ansa, Susan, Annamarie, Sanet, Carla, Michelle, Linda en ekself.

Ek het hulle reeds op die eerste aand vertel van die navorsing waarmee ek besig is. Almal was geweldig geïnspireerd daardeur en wou opsluit deelneem aan die projek. Die dilemma was net dat die navorsing tot op hierdie stadium gehandel

het oor kunsterapie waar die doel nie die maak van iets esteties is nie (vergelyk Levinson 1990:43 en Dalley 1987:5), maar waar die klem baie meer val op die terapeutiese waarde van die “kreatiewe katarsis”.

In hierdie tyd het ek op literatuur afgekom waarin hulle melding maak van die term “terapeutiese kuns” (volgens Kae-Jé 1998:94). Die verskil tussen kunsterapie en terapeutiese kuns lê hivolgens basies daarin dat die primêre doel van kunsterapie terapie is en nie die skep van iets esteties nie, terwyl terapeutiese kuns ‘n estetiese proses met ‘n estetiese eindproduk is en ook bykomend terapeuties kan wees (sien Kae-Jé 1998:94). Die gedagte het my dadelik aangegryp en gefassineer. Daar sou seker baie redes hiervoor kon wees. Dalk het dit te doen gehad met die feit dat ek na amper twee jaar se betrokkenheid met kunsterapie begin voel het dat die algemene nut van kunsterapie voor die hand liggend was en dat ek begin twyfel het of daar genoeg substansie aan my huidige navorsingsprojekte was om hierdie navorsingsverhaal enduit te voer. Dalk het dit te doen gehad met my eie behoefte om nie maar net te skribbel nie, maar werklik met iets betekenisvol en kreatiefs besig te wees en vorendag te kom. Maar ek vermoed dit het veral te doen gehad met die feit dat ek sommer binne die eerste weke al kon sien hoe terapeuties die kunsklasse en die alternatiewe manier waarop ek dit aangebied het vir die vroue is. Alternatief in die sin dat ek probeer het om van die mees vername kunsterapeutiese beginsels in die aanbieding in te sluit. Omdat dit al vroeg reeds begin duidelik word het dat die waarde van die skep van ‘n estetiese eindproduk, veral vir iemand wat dit graag wil doen, van onskatbare waarde is in die terapeutiese proses (sien Hyland Moon 2002:133), maar nog meer dat ek begin besef het elkeen van die vroue het ‘n stem wat sy graag deur haar kuns wou laat hoor, selfs al was nie een van hulle, of ek, besig om in Picasso’s of eerder, Bettie Celliers-Barnard’s te ontaard nie.

Twee weke na die groep op ‘n Dinsdagaand van 19:00 tot 21:00 begin het, moes Linda ophou as gevolg van ‘n terugslag in haar gesondheid. Sy is intussen in

Augustus 2005 oorlede. Kort na haar het Carla besluit dat sy nie kan voortgaan nie, aangesien haar lewe te kompleks was op daardie stadium. Ansa het na 'n maand verneem dat sy swanger is en kort daarna besluit om op te hou aangesien sy nie gevoel het dit is verantwoordelik om in die lig van die nuwe omstandighede daardie tyd van die nag nog op die snelweg tussen Pretoria en Johannesburg rond te ry nie. Op dié manier, kom ons noem dit deur “natuurlike seleksie”, het daar vyf van ons oorgebly: Annamarie, Michelle, Sanet, Susan en ek. Hierdie skielike wegkrimpings van die groep het my met 'n redelike mate van angs begin vul aangesien die gedagte begin posvat het om die fokus van die navorsing heeltemal te skuif van kunstherapie na terapeutiese kuns. Tog is dit juis midde-in hierdie tyd - wat in my eie gemoed gevoel het na chaos - dat die vyf dogters van Eva so half onbewustelik gebore is.

2.4 Die storie agter die storie

Voor ons by die punt kon kom om na die verhale van die mede-navorsers te luister, moes ons eers op 'n werkswyse besluit waarvolgens ons hierdie verhale sou vertel. Een moontlikheid was om 'n formele onderhoud met elkeen van die mede-navorsers te voer. Die dilemma van 'n onderhoud is egter dat jy wel 'n sekere klomp inligting bekom, maar dat die persoon met wie die onderhoud gevoer word nie noodwendig vry voel om die inligting op haar unieke manier aan jou oor te dra nie (sien Oakley 1986:35). Die manier waarop 'n onderhoud saamgestel is, is dikwels rigied van aard en die persoon word soms as passiewe deelnemer in die gespreksituasie ingeforseer (sien Oakley: 1986:37). So asof die persoon niks anders as 'n lewende dokument is wat net reg gelees word nie (volgens Miller-McLemore 1996:21). Elke gemeenskap is eerder 'n “lewende menslike web” wat uit verskeie intrinsieke konneksies bestaan waarvan sommige se stem nie altyd gehoor word nie (volgens Miller-McLemore 1996:21). Volgens Oakley (1986:31) is die onderhoud primêr 'n manlike model wat op die versamel van data en inligting gemik is en nie die mens agter die onderhoud raaksien nie. Volgens haar ervaring (sien Oakley 1986:31) verkies die meeste vroue om op 'n meer persoonlike, subjektiewe manier hanteer te word as deur 'n tradisionele

onderhoud. Die redes waarom Oakley (1986:48) hierdie oortuiging huldig is die volgende:

1. Die onderhoud sien die respondent dikwels net as 'n objek van kennis wat uitgebuit kan word tot hy/sy die regte soort/hoeveelheid kennis verskaf (vergelyk ook Westkott 1979:428).
2. Die onderhoud stel nie belang in die unieke verhaal van die respondent soos vertel in haar eie woorde met haar eie nuanses nie.
3. Die tradisionele onderhoud stel nie daarin belang of die respondent dit as sinvol of behulpsaam ervaar het nie, maar slegs of die korrekte data of inligting bekom is. Dit handel dalk oor die vrou, maar is nie bedoel vir die vrou nie (sien ook Westkott 1979:430).

Hierdie sou natuurlik 'n aanvegbare argument kon wees. Beteken dit dat daar 'n ander stel reëls vir vroue geld as vir mans net omdat hulle vroue is? Beteken dit dat vroue nie ook soms gedistansieerd en objektief wil of kan kommunikeer nie? Dis wel seker dat die tradisionele metode nie aan die kant van 'n feministiese navorsingsontwerp staan nie, wat beteken dat werk met vroue veral ook voordeel vir vroue wil inhou. As die implikasie hiervan is dat navorsing nie meer so "higiënies" en kwansuis objektief is nie, maar veral belangstel in die unieke, lokale, intrinsieke weefwerk van elke vrou se verhaal, dat die vrou die geleentheid gegun word om haar verhaal te vertel op haar manier en betekenis te gee wat sy voel van waarde is, asook dat sy beleef dat haar belange en positiewe effek in haar lewe een van die mikpunte van die navorsing is, dan kan ek tog met Oakley (vergelyk 1986:58) saamstem. Ek en die mede-navorsers het dan juis om hierdie rede besluit dat elkeen haar verhaal sal vertel soos sy wil en dan wel in die vorm van 'n geskrewe storie.

Die vertel van verhale speel 'n uiters belangrike rol in spiritualiteit aangesien dit 'n manier is om bewustheid te verhoog en dit dien ook as 'n bron van gedeelde ondersteuning. Deur die vertel van haar verhaal ervaar die vrou dat haar verhaal

geldig en uniek en daarom van hoë waarde is (sien Schneiders 1996:41). Na afloop van die skryf van hul verhale het die vroue bevestig dat bogenoemde inderdaad hulle ervaring was.

2.5 Vyf verhale

Maar nou eers die verhale van die vyf dogters van Eva wat deel is van die navorsingsverhaal. 'n Onvermoë om jouself volledig in taal uit te druk lei dikwels daartoe dat sekere aspekte van die individu se verhaal eenvoudig nooit vertel word of tot sy reg kom nie (vergelyk McLean 1997:15). Presies om hierdie rede gaan ek van die veronderstelling uit dat daar steeds sekere aspekte van die individue se verhale is wat nie hier aandag geniet nie, maar dat elkeen van ons tog gepoog het om die toepaslike dele van ons verhale so volledig en met soveel integriteit as moontlik te vertel.

Elke vrou se verhaal is uniek aan haarself aangesien ek probeer het om so min direktief as moontlik om te gaan met die versoek om hul lewensverhale te skryf. Dit wat dus in elke vrou se verhaal na vore kom is wat sy self gekies het om vanuit haar oordeel en ervaring aan te spreek. Die leser sal dadelik sien dat hierdie verhale hoogs persoonlik van aard is, en daarom wil ek my hoogste waardering teenoor my mede-navorsers uitspreek vir die feit dat hulle bereid was om deur die loop van die jaar, maar veral ook in die deel van hul verhale, so openlik daarmee om te gaan. Al die mede-navorsers het gekies om nie van skuilname gebruik te maak nie, maar wel van hulle noemname. Die verhale van die vroue se lewens tot dusver asook die verhale van hul interaksie met kuns om hulle te help in die uitleef van spirituele identiteit word aangespreek. Verder word elke vrou se verhaal voorafgegaan met 'n selfportret om op 'n manier 'n "gesig" aan die verhaal te gee. Die simboliese betekenis van die selfportrette geniet by 6.5 aandag.

2.5.1 Annamarie se verhaal

Annamarie is dertig jaar oud. Sy is die produksiebestuurder van 'n maatskappy wat kampeertoerusting vervaardig. Sy is die oudste van twee kinders, waarvan die jongste 'n broer is. Sy is getroud met Almero.

Ek en kuns

Teken is in my bloed. My eerste tekening en eerste kunswerkie was heel waarskynlik baie kort na mekaar. Daar is 'n hele paar kleuterfoto's waar ek met pen in die hand afgeneem is. Op een spesifieke foto, sit ek by my ma se ou koffietafeltjie,

oë sulke skrefies van moegheid, maar soos enige tweejarige, veg ek teen die moegheid, want teken sal ek teken. Ons ou tuinier het ook altyd sulke klein mannetjies van prestik vir my gemaak waarmee ek myself vir ure besig gehou het. Tot vandag toe, as ek bietjie ingedagte raak met 'n stukkie prestik in die hand, klei ek 'n mannetjie, terwyl ek diep dink. Goed vir stress....

Later jare is die prestikmannetjies met papierpoppe vervang. Ek het hulle met getekende aandrokke aangetrek, en natuurlik het hul elkeen 'n halfdosyn aandrokke gehad, werksdrag en ontspanningsklere in elke kleur van die reënboog. Ek het al die tannies van die TV-sepies se klere nageteken en ook vir hulle trourokke soos prinses Diana s'n gemaak. Die papierpoppe het toe later in Barbies verander en die papierklere in regte lap. My ma se naaldwerkmasjien het male sonder tal in die slag gebly, dan het ek natuurlik groot slae gekry en die masjien moes in vir herstel.

Op hoërskool het ek al wat 'n boek was met alles wat ek my hande op kon lê versier: verf, tydskrifprentjies, ensovoorts. My skooldagboek het elke jaar 'n ander tema handgeverfde skilderytjies in die hoekies van elke blad gehad, en ek het my eie penneblikkies gemaak met modge podge. (*Modge podge is 'n medium waarmee prente met behulp van 'n decoupagetegniese op 'n voorwerp aangewend word.*) My ouers het altyd gewens ek wil bietjie meer van die energie in my akademie insit, veral wiskunde en wetenskap. Tog het hulle alles met "baie mooi" vergewe en dan was dit weer oor na die volgende gier. Die belangstellings het deur die jare gekom en gegaan...

Soos julle kan sien was kuns altyd 'n groot deel van my lewe, maak nie saak in watter medium nie. Na skool het ek nie regtig geweet watter kant toe nie, en na ons 'n klomp brosjures deurgelees het, het my pa mode-ontwerp voorgestel. Vir die eerste keer na laerskool het ek weer onderskeidings gekry, my selfvertroue het 'n definitiewe hupstoot gekry en my ouers was so trots. Die kunsding het my 'n "sense of selfworth" gegee en ek het iets gekry waarin ek goed was.

Ek en God

Ek het nie 'n spesifieke dag en datum bekeringstorie nie, maar ek was definitief van kleins af bewus van God se teenwoordigheid in my lewe. Een van my kosbaarste herinneringe, of dalk God se alomteenwoordigheid, was toe ek so standerd een was, en dit was seker so twee weke voor die skoolvakansie. Ek het na my nefies verlang, ons het altyd so lekker saamgespeel. Ek besluit toe om te kyk of dit wat ek geleer is - dat as jy vra sal daar vir jou gegee word - waar is. Ek het vreeslik hard gebid daardie week - oor en oor - dat die Here hulle asseblief moet laat kom kuier, maar hulle het in Suidwes gebly en ons in Sun City. Baie ver uitmekaar.

So drie dae voor die vakansie sê my ma sy het vir ons 'n verrassing. My ma se suster kom kuier!!! Die skoolbus kon daardie dag nie vinnig genoeg ry dat ons kon begin speel nie.

Later jare het ek definitief die krag van gebed tot die uiterste toe getoets, miskien is dit presies waarvoor dit bedoel is. Ek het vir my eerste motor gebid, die kleur, die maak, alles; en presies dit ontvang. Ek het vir my man gebid, sonder geskeide ouers en geen hangups nie, en sowaar net so enetjie ontvang. En so ook deur die jare besef dat mens ook moet oppas waarvoor jy bid. Sal jy en jou geloof sterk genoeg staan om dit wat die Here op jou pad stuur te kan hanteer? Die volgende is 'n goeie voorbeeld: ek het gevra vir geduld - toe stuur die Here vir my 'n nuwe werkskollega met wie ek nooit uit my eie uit sou vriende wees nie – maar wat definitief my geduld tot die uiterste beproef het. En vandag is ek natuurlik baie dankbaar vir die spesiale vriendin in my lewe by wie ek al baie lewenswaarhede geleer het.

Die Here het my ook geleer om rustiger te raak en nie altyd alles na te jaag nie, maar eerder net te sit en na die natuur te kyk en alles om my meer te waardeer, en hoe het Hy dit gedoen? Deur my vir 5 jaar Johannesburg toe en terug te laat ry en in die verkeer te laat stilstaan. Ek was later so gefrustreerd dat ek sommer op 'n dag op 'n grondpad afgedraai en 'n kortpad begin soek het, en daar ontdek ek toe die heerlikste pad werk toe sonder verkeer, met die mooiste perdeplase

en natuurskoon. Kosmosse al langs die pad in die vroeë wintermaande en Sonneblomme in die somer. Ek mis nou die 2 ure elke dag, net ek my 4x4 Uno en die mooi natuurskoon - en al die baie dinktyd.

Dis die eenvoudige dinge in die lewe wat mens laat besef hoe naby die Here elke dag aan ons is, die wolke in die lug is vir my 'n teken van Sy teenwoordigheid, en ook die helende skoonheid van reën daarmee saam. As my kat my al miaauend by die agterdeur kom groet en saans met sy warm lyfie styf teen my kom inkruip onder die komberse. As die saadjies opkom en die stiggies wat my pa aanstuur begin blom, dan kry ek so lekker warm gevoel in my hart.

Dis dan ook die lekker ou warm gevoel waarmee ek deesdae my kuns benader. Hulle sê mos mens moet skryf oor die goed wat jy ken, dan is dit meer geloofwaardig. So glo ek dieselfde geld vir my kuns. Ek gebruik dit as 'n spesiale kommunikasiemiddel tussen myself en die Here, of dalk is dit die Here wat my kuns gebruik om met my te praat en my krag te gee waar ek dit nodig het. Dis definitief nie 'n taal wat alle mense verstaan nie. Dit is wat dit so uniek maak, 'n soort spesiale taal tussen my en Hom. Dankie Here. Dit gee my ook krag vir die moeilike take by die werk en om bietjie buite die boks te dink as dit kom by die ontwerp van 'n nuwe produk.

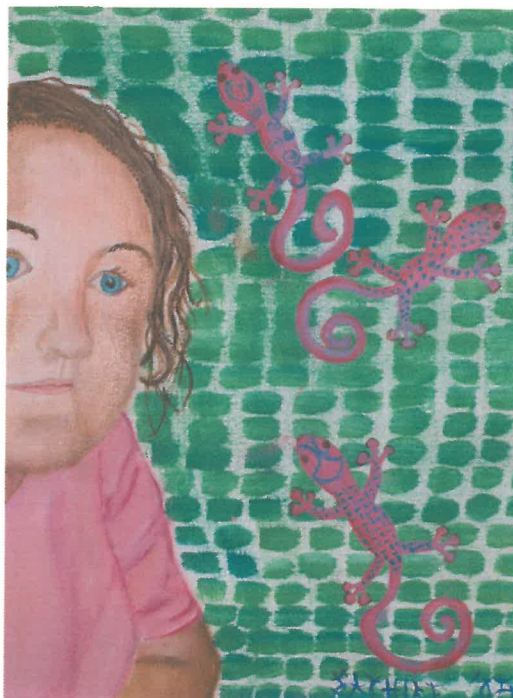
Die inspirasie het al menige male ontbreek, veral die eerste jaar van ons huwelik. Ek het vir die eerste twee maande nie gewerk nie en was baie verveeld, en die nuwe Mev Retief was vir my 'n vreemdeling. Ek dink ek het myself bietjie verloor in al die vooropgestelde take wat almal op 'n nuwe mevrou tjie plaas. Ma's wat verwag hul dogters moet nou hul opvoeding gestand doen en mooi koekies bak en goed vir hul mans sorg, bla bla bla... Moet my nie verkeerd verstaan nie, ek is mal daarvoor om kos te maak en my man te bederf, 'n goeie huis te hou, maar dit beteken nie dat ek as hardwerkende, selfstandige, vrydenkende mens nie meer bestaan nie. Ek was nog steeds die ou ek, maar al die nuwe verantwoordelikhede het te veel druk op my geplaas. Of miskien moet ek eerder

sê dit het my onderdruk. Ek kon nie meer net maak soos ek wou nie. Ek moes nou ons altwee in ag neem. Dit was moeilik, al die veranderinge om my het my bietjie gegooi, en ek het altyd gereken ek kan verandering goed hanteer. Ons het in 'n nuwe huis ingetrek, ek het twee maande lank na nuwe werk gesoek, het daarna twee keer van werk verander, en al my ou kennisse en my bekende omgewing was toe ook weg, net een te veel vir my.

Kuns was definitief my redding. Na ons teruggetrek het Moot toe en weer terug was in ons ou kerkgemeenskap, het ek weer begin verf en kreatiewe take aangepak. Ek het my ou self stadig maar seker weer herontdek, en selfs 'n paar nuwe dinge oor myself geleer.

Die kunsklasse het hierdie nuutgevonde plesier in 'n meer gefokusde rigting gestuur... om op God te fokus, dit het die kommunikasiemedium vir my oopgemaak. Dit het ook vir ons 'n plek gegee waar ons bietjie kan kom wegkruip vir al die alledaagse dinge.

2.5.2 Michelle se verhaal

Michelle is 21 jaar oud. Sy was tot en met 'n paar maande gelede 'n inwoner van die ECHO huis, waarna sy nie meer verder baat gevind het by die program nie. Sy het verhuis na 'n deurgangshuis wat beskutte verblyf en versorging bied vir persone wat dit weens verskeie redes moeilik vind om selfversorgend te wees. Alhoewel Michelle se moedertaal Engels is en sy verkies om haarself in Engels uit te druk, is sy baie goed tweetalig. Sy vind haar net so tuis in 'n Afrikaanse konteks as in 'n Engelse konteks. Michelle is die middelste kind van drie dogters. Tans het sy geen kontak met haar pa nie en beperkte kontak met haar ma en susters.

Michelle vertel:

My story begins when I was five. I remember running around on the grass chasing our puppy. Those first five to eight years were the happiest years of my life. A normal family with a mom and dad who loves you.

I turned nine and suddenly things weren't the same. My mom and dad were constantly fighting. My oldest sister Lisa was taken to Denmar and being as young as I was I didn't understand. I was confused. Why did my parents take my sister to such a horrible place? When we went to visit, there were frightening people walking around and she cried to come home. She came home eventually.

I turned ten and to this day I wish I hadn't. I remember it as if it were yesterday. It was the morning of my tenth birthday and my sister Lisa was at work. My younger sister Nicola went with my mom to go shopping for presents and party things. I couldn't go with, because they wanted my birthday to be a surprise. I was alone at home with my dad. In my innocence as a ten-year-old girl he took advantage of me and then he violated me. I was broken. He told me that if I dare to tell anyone he would kill my mother and my sisters, because this was our special secret.

This continued until I was sixteen. It only happened every so often, but when I was thirteen my parents got divorced and my father threatened me to stay with him. I was alone with him for three years. My life was hell.

My mother called in a social worker that in my opinion was a real bitch. She didn't believe me when I told her about my dad and so they arranged for me to see a psychologist. Eventually she believed me, but she betrayed my trust.

And so I was thrown around from home to home and from psychologist to psychologist. By this time I had a well-developed illness called "Self-mutilation". I would cut myself just to see the blood, so that I could see that I was alive even though I felt numb and dead inside. In standard 8 I started to take art classes and as I unwarily spent hours in art classes I came to realize that when I was in my own world of art I could express how I felt and no one would know what it meant. Finally I had found a language in which I could communicate my pain. In my matric year (2002) I was diagnosed with bipolar manic depression and I had to take medication. My whole existence deteriorated and I attempted to commit suicide. I was unfortunately, at that stage, saved.

Then I met Rhona, Jaco, Wilma, Marina, Tannie Janet and Reinet who have had the biggest influence on my life. They are all connected to ECHO youth Development. I first came to ECHO at the end of 2002, the place where I was staying kicked me out. I ended up in numerous shelters. That was bad for me. Rhona then decided to let me stay with her for a while. Then I moved into the ECHO house. I stayed there for about three years, and boy, a lot of things happened in that time.

When I first came to ECHO I was clean of drugs for a few months. I had been a drug addict for three years. I first met the Lord here and I gave my life to God on the 10th of April 2003. It was the best feeling ever. For the first time in my life I felt really free and at peace. Then we were introduced to lots of stuff like drama

and art therapy. I grabbed at the opportunity to do art again. In the beginning I thought Marina had a weird approach to art, but I later realized that what she was doing was allowing us to express ourselves in the form of being a child again. I enjoyed every minute of it. I later couldn't believe that I was capable of drawing and painting so well. I've been with Marina since 2003 and I wouldn't have traded art for all the money in the world. I developed a special language in art through which I can express my feelings without words, and God can read every artwork like a letter.

In the last three years the following people had the greatest influence on me:

Rhona: She was the best thing that happened to me. She gave me the courage to carry on, even though we have fought many times.

Wilma: Wilma is my friend (social worker) and she could never harm a fly. I love her very much and I will never forgive myself for disappointing her so much.

Jaco: Well, he's my dominee and I respect him so. I'm grateful for all he has meant and done for me.

Marina: She is not only the best art teacher I've ever had but a friend and a listener when I needed advice.

Tannie Janet: She has had the biggest influence on me yet, never judging me on what I did, but always believed that I could rise above my circumstances. She showed me what it means to be rich from within with God in your heart and that money can't buy love and respect. She showed me what it is to really care about someone else with her entire being.

Reinet: She was and is my inspiration for the truth.

Currently I am living at Uncle Ben's Den. This is not the ideal situation in which I would like to picture myself for the rest of my life. I am desperately looking for work so that I can afford my own place to stay. I dream of being independent and successful in what I do. At the moment I feel as if my hands are tied. I believe that the same strength that has helped me to survive the first 21 years of my life, will also help me to overcome my current situation. I have not given up yet.

I would like to attend art classes more regularly; at the moment transport and finances are a problem. Art will always be a part of my life and God will always be present in any of my artwork.

And that's my story. A lot of the detail is still missing but it's OK. This is the main idea.

2.5.3 Sanet se verhaal

Sanet is 31 jaar oud. Sy werk as personeelklerk by die Departement Vervoer, Paaie en Werke. Sy is ongetroud. Hier volg haar verhaal:

Ons is drie kinders, ek in die middel, met 'n ouer suster en 'n kleinboet. Ek was 'n stil, teruggetrokke “dromer”, wat gewoonlik in my eie wêreldjie was. Tot en met my vyfde jaar was wonderlik, ons het op 'n klein dorpie gebly en alles gedoen wat 'n kind se hart kan begeer: fietsgery, boom geklim, poppe en karretjies gespeel, rolskaats gery, ensovoorts. Daarvandaan het ons baie rondgetrek, en die aanpas by elke nuwe skool en nuwe maats maak was vir my baie moeilik, ek onthou baie eensaam pouses... By elke skool was ek die “buitestander”, almal het gewoonlik saam grootgeword en allerhande storietjies gehad om te vertel. Ek het net 'n goeie maatjie gemaak, dan moes ons weer trek. Ek het geleer om my in my skoolwerk te verdiep en was betrokke by alle aktiwiteite by die skool: akademiese span, redenaars, sport, landsdiens, klavierlesse, en so meer.

My pa is 'n alkoholis vandat ek kan onthou en gevolglik was daar altyd spanning teenwoordig in ons huis. My pa is 'n baie goeie mens, maar sy “siekte” het hom oorheers en ons lewens hel gemaak! Ek onthou die bakleiery waarna ons elke aand moes luister, gewoonlik oor geld wat my ma kwansuis spandeer of gemors het of een of ander valse aantyging teen haar. Gevolglik was daar nie baie blyke van liefde tussen my ouers nie. Ten spyte van die omstandighede was ons nog altyd 'n baie hegte gesin, ons het die wonderlike gawe om alles wat ons saam doen te geniet, maak nie saak hoe eenvoudig of vervelig dit is nie. Ek dink dit het gegroei uit die feit dat ons nie eintlik veel uitgegaan het nie, ons het geleer om die beste te maak van wat ons gehad het!! My ma is 'n regte tuisteskepper, en nog altyd die hart van ons huis.

Ek het van kleintyd af 'n liefde vir Jesus gehad, danksy my ma wat ons van Hom geleer het. Alhoewel ons nooit huisgodsdien in die huis gehad het nie, het my ma gesorg dat ons kerk en Sondagskool toe gaan. Ons het ook baie Christelike

boeke gehad waaruit sy vir ons gelees het. Jesus was die een met wie ek al my hartseer, geluk en drome gedeel het.

As gevolg van die omstandighede by die huis het ek nie dikwels vriende oorgenooi nie, dus het ek geleer om myself besig te hou. Ek was van altyd af lief vir teken en die kreatiewe, ek het altyd 'n tekenboek byderhand gehad, maar het nie genoeg selfvertroue gehad om op skool kuns te neem nie. Ek onthou hoe ek soms vir my gesin "shows" gehou het, hetsy dit sing, voordrag of dramatjies was! In standerd agt het ek besluit dat ek sal moet leer om meer met ander te kommunikeer om die lewe makliker te maak, ek het begin "oefen" om vir my ma drukkie en soentjies te gee (ek het gewoonlik weggekram van fisiese aanraking) en makliker vriende begin maak.

In standerd nege het my ouers Richardsbaai toe getrek, ek het besluit om agter te bly. My skoolwerk het agteruitgegaan en ek was meeste van die tyd by vriendinne. Ons vriendekring het amper elke naweek "huispartytjies" gehad by 'n huis waar die ouers nie tuis was nie, en ek het begin beseef hoe wild mense kan wees. Ek het toe eers beseef hoe gelukkig ek was om 'n goeie voorbeeld in die lewe te kon hê, my ma, by wie ek Christelike waardes en norme kon leer. Ek het ook beseef hoe beskermend ek eintlik grootgeword het! Van losbandigheid, drank en dwelms het ek nie veel geweet nie...

Ek het nooit seuns naby my toegelaat nie en hulle het ook nie in my belanggestel nie. Dit was asof hulle instinktief geweet het om my uit te los, later jare het dit my begin pla en het ek gewonder wat fout was met my, was ek dan so lelik en vervelig? Ek het nie geweet hoe om teenoor mans op te tree nie, dit het nie vir my natuurlik gekom nie. Ek en my pa het nie 'n verhouding gehad nie, en ek en my broer was nie besonder na aan mekaar na laerskool nie. My ma het my vertel van die "blommetjies en die bytjies", en ek was totaal afgesit met die hele affêre, ek kon net nie daarmee identifiseer nie!!!

Na skool het ek vir om en by twee jaar lank 'n rebelse stadium gehad, ek en my vriende het gedrink, in dansklubs uitgehang en ons met tye skandalig gedra. Ek het gelukkig vinnig beseef dat dit nie werklik ek was nie. Ek was nie van nature impulsief nie en het altyd eers aan die gevolge gedink voor ek dinge gedoen het! Ek het na skool op 'n paar dates gegaan, maar dit het nooit ver gevorder nie. Ek kon net nie beheer verloor nie en het myself nie toegelaat om verlief te raak nie. Ek het foute gesoek, “gevind” en kon dan aanbeweeg sonder skuldgevoelens. Nou beseef ek dat dit die Here was wat my beskerm het, Hy't beseef dat ek eers myself moes ontdek voor ek 'n suksesvolle verhouding sou kon hê.

Op 22 ontmoet ek iemand wat my aantrek met sy “stoutseun” houding, en voor ek my weer kon kry gaan ons uit. Binne die eerste paar maande beseef ek dat ek wil uit, maar hy weet waar om my jammer-knoppies te druk. Ons is op die ou einde drie jaar bymekaar, verloof en amper getroud! In die ruk voor ons opbreek, is ek in 'n totale sielkundige toestand en praat ek aanmekaar met die Here. Hy moet my asseblief help om die verlowing te verbreek, ek kan dit nie alleen doen nie. Al wat ek geweet het is dat ek dit MOES doen, ek was besig om dood te gaan binne! Hy was soos 'n rankplant wat my toegerank het en ek was besig om te verdwyn... Die Here verhoor my gebed en op 'n Sondagoggend kry ek die “teken” waarvoor ek gewag het.

Nadat ek die verlowing verbreek het, vat ek die pad kerk toe, al huil ek die hele diens om. Ek laat my besonderhede by die kerk. Die dominee kom sien my een middag, en by hom huil ek my hart uit oor alles wat pla: my issues, eensaamheid en verlange na my ouers, my pa se gedrinkery, my sus se man wat vermoor is, haar seuntjie wat nou sonder 'n pa moet grootword, en so meer. Hy stuur naskoolse jeug om my uit te nooi na hul sel, en so begin my pad met my kerk, en my nuwe lewe!!

In die begin was dit vir my baie moeilik om aan te pas in die sel (*'n kleingroep wat fokus op onderlige sorg en geloofsgemeenskap*), ek het in die “wêreld” grootgeword en kon net nie glo dat mense geen verskuilde motiewe het nie, dit

het voorgekom of almal dweep en met die Bybel onder die arm loop. “iets” (die Heilige Gees was toe reeds aan die werk!) het my egter elke week laat opdaag. Later beseef ek eers dat dit die verskil is tussen mense wat werklik Christene is en ‘n lewende verhouding met God het, en dié wat dink dat kerk toe gaan van jou ‘n Christen maak. Ek verlaat later die sel en vind meer aanklank by ‘n sel met meer “singles”, ek is vandag nog deel van die sel. Intussen het ons uitgebrei, lede verloor, en ook kleiner selle gevorm.

Ek is werklik bevoorreg met die vriende wat ek nou het, en dit net omdat ek my lewe reggeruk het en die Here WERKLIK leer ken het!! In die afgelope paar jaar het ek ongelooflik baie geestelik gegroei, maar VERAL in die afgelope jaar en ‘n half. Ons jeugdominee het my ‘n paar jaar gelede gevra of ek nie met die jeug betrokke wil raak nie. Ek het werklik nie gedink dat ek dit sal kan of wil doen nie, aangesien ek te min selfvertroue gehad het en die jeug my totaal “uitgefreak” het. Daardie “iets” het my egter weereens laat deurdruk, so raak ek toe betrokke by die kerk se jeug en ECHO Jeugontwikkeling.

As ek nou terugkyk is dit wonderlik hoe die Here met ‘n mens kan werk. Ek onthou nog my eerste jeugkamp en seekamp waarop ek ‘n groepleier moes wees, ek het nie gedink ek gaan dit oorleef nie. Dit was erg!! Ek het nie geweet hoe om met die jeug te kommunikeer nie en was baie teruggetrokke. Die Here en ons jeugdominee het my egter nie kans gegee om kop uit te trek nie en elke kamp het makliker geword. Nou eers na soveel jaar voel dit of ek hopelik ‘n verskil kan maak in ‘n kind se lewe, en nou eers beseef ek hoekom ek die dinge moes deurgaen wat ek deurgegaan het, sodat ek kon identifiseer met hul seer en ‘n belydenis kon hê. In hierdie tyd het ek redelik goed gevoel, maar ek het tog nog steeds meeste van die tyd nie “betrokke” geraak nie en op die kantlyn gestaan waar dit “veilig” was...

My ouers het intussen teruggetrek Pretoria toe. Vir ‘n lang ruk het dit baie sleg gegaan, my pa het al hoe meer gedrink, sy werk verloor, en gevolglik het hul

geldsake ook agteruitgegaan. Ek het dit ook al hoe moeiliker gevind om die situasie te aanvaar en selfs om my ma te ondersteun. Ek het stadig maar seker begin om my te distansieer... My pa het gelukkig weer werk gekry, maar dinge het nou vinnig afdraande gegaan en ek het instinktiewelik gevoel dat dinge besig is om tot 'n punt te beweeg. Wat dit was het ek nie geweet nie, die dood, moord, selfmoord...

Na 'n ruk was my pa so swak dat hy feitlik bedlêend was. Eendag het hy my geroep en gevra dat ek die deur moet toemaak. Hy het met my gepraat oor sy begeerte om gehelp te word, dat hy besef het dat hy besig was om homself dood te drink, hartstogtelik gehuil en my gedruk asof hy probeer het om krag uit my uit te probeer trek... Ek was verbaas, aangesien ek altyd die een was wat hom gekonfronteer het met sy drinkery, maar as ek eerlik was sou ek ook moes erken dat ek ook die een was wat met dinge kon wegkom waarmee my broer en suster nie kon wegkom nie. Hy't 'n tipe van respek vir my gehad...

Die Here het ons gebede verhoor en hulp gestuur! My ouers het hulp van 'n kerk ontvang om my pa na 'n inrigting te stuur en hy is gerehabiliteer, sonder om een keer onttrekkingsimptome te kry: 'n Wonderwerk!! Van toe af gaan dit wonderlik goed met ons gesin. My pa is 'n wonderlike mens wat ALTYD daar is vir ons en sy hande sal stukkend werk vir ons. Hy sukkel om sy gevoelens te verwoord, maar dae spreek in elk geval harder as woorde. Ek het baie gelees oor alkoholisme om te probeer verstaan, en tot die besef gekom dat dit 'n "siekte" is wat net deur die genade en hulp van die Here en baie wilskrag oorwin kan word. Ek WEET dat my pa nooit weer sal drink nie, en dit is die grootste geskenk wat God ooit aan my en my gesin kon gee. Ek sê elke aand dankie en nogmaals dankie!!!

In 2004 het Marina my gekontak (alhoewel ons mekaar nie goed geken het nie) en vertel van die kunsklasse wat sy wou begin. Ek het dadelik ja gesê. Ek glo tot vandag toe dat dit die kunsklasse was wat my laat besef het dat ek moet hulp

kry. Dit het my laat besef dat daar soveel in my is wat net wag om ontgin te word en die sleutel was in MY hande. Na elke projek het ek net my kop in verwondering geskud, ek kon nie glo dat dit ek was wat dit gemaak het nie! Ek het 'n manier gevind om myself weer te vind en om weer 'n persoonlike verhouding met die Here te hê. Deur kuns kon ek my liefde vir Hom uitbeeld in 'n taal wat dieper as woorde gaan...

Ek het in die jaar uiteindelik genoeg moed bymekaar geskraap om op te hou om agter my issues te skuil, aangesien dit al hoe meer komplikasies veroorsaak het in my verhoudings met ander en myself. Ek is sielkundige toe, het medikasie gekry en uiteindelik die venterwaentjie afgehaak. En watter bevryding was dit nie!!! Ek het wonderlike hulp ontvang, en het vrede gemaak met my verlede en besluit om van nou af op die hede en toekoms te fokus. Ek het nog steeds slegte dae, maar ek weet dat ek MEER beter dae het en dat ek dit nie alleen hoef te hanteer nie, ek het so 'n wonderlike ondersteuningsraamwerk. Ek het my familie, vriende en die Here!! Ek het ook besef dat elke huis sy kruis het en dat ek in werklikheid nog altyd baie geseënd was.

In die begin het ons kunstgroepie glad nie 'n spirituele uitgangspunt gehad nie, en tog as ek nou terugkyk na my projekte was daar die meeste van die tyd 'n spirituele en simboliese dieper betekenis teenwoordig. Onbewustelik het kuns 'n belangrike deel geword van my spirituele identiteit. Ek het definitief 'n unieke simboletaal ontwikkel. Meeste van my projekte is redelik abstrak, en ek maak graag gebruik van Christelike simbole bv. engele en duiwe. Die kunstklasse het my kreatiwiteit ontsluit, ek vind dat ek deesdae baie meer kreatief dink en doen. Ek het ook deur die kuns weer in myself begin glo, en meer selfvertroue en menswaardigheid bygekry. Ek glo nou dat ek tot enigiets in staat is deur Hom wat my krag gee!!!

My olieverfskildery waarmee ek nog besig is, lê my na aan die hart. Eers het ek Jakob se droom met die leer en engele in gedagte gehad, maar mettertyd het die

engele 'n meer persoonlike betekenis vir my gekry en die leer het agterweë gebly. Elke engel beeld 'n deel van my spiritualiteit uit: daar is die engel met die swaard in die hand, 'n biddende engel, 'n "worship" engel, 'n vroulike engel, 'n knielende engel, ensovoorts. Die aand toe die res van die klas met hul selfportrette begin het, het ek my doek vergeet. Ek was nog nie klaar met my engele-skildery nie en dus nie ingestel op die nuwe projek nie. Marina het voorgestel dat ek die selfportret by die engele invoeg, aangesien die engele tog simbole was van my spiritualiteit.

Vir my is kuns ongelooflik bevrydend, bemagtigend en terapeuties!!! Dit is 'n manier om te ontspan, om met die Here te kommunikeer, om myself uit te druk, en dan het ek nog iets konkreets om daarvoor te wys ook. Ek het 'n olieverskildery geveer terwyl ek onder sielkundige behandeling was. Die skildery beeld uit hoe ek begin voel het: 'n vrou in die middel wat droomverlore lyk met toe oë en wuiwende hare (bevryding en vertrouwe op God), 'n lighuis (God), 'n bootjie op die see (die Here rig my lewensbootjie), twee stelle voetstappe (God is ALTYD by my), en duiwe wat die vrede wat ek begin beleef het wat alle verstand te bowe gaan uitbeeld.

Ek het nog steeds soms die geneigdheid om myself jammer te kry en net op myself gefokus te wees, maar ek werk daaraan. Ek werk hard daaraan om myself te verbeter en om meer positief te wees, ek het 'n vriendin wat veral in hierdie opsig baie vir my beteken. Wat die toekoms ookal vir my inhou, van een ding is ek seker: **Ek sal NOOIT weer sonder kuns kan wees nie, dit is onlosmaaklik deel van my siel!!!**

2.5.4 Susan se verhaal

Susan is 30 jaar oud. Sy is 'n radiografis by die Pretoria Akademiese Hospitaal. Sy is getroud met Sakkie. Sy is die ma van Micaela wat amper drie jaar oud is en kry in Augustus nog 'n dogtertjie.

Susan skryf:

Stel die vlinder vry

Ek het die boek "Stel die vlinder vry" van Rassie van Niekerk aan die begin van die jaar gelees, waaruit ek besef het hoeveel vlinders in my vasgevang is. Vlinders is vir my simbolies van die potensiaal wat in elke mens opgesluit is. Dit het vir my 'n lewensmotto en 'n lewensideaal geword: ek wou tot my volle potensiaal begin leef.

Ek is nou 30 jaar oud en steeds voel dit asof daar iets in my opgesluit is wat moet vry kom. Soms voel dit asof ek myself steeds nie ken nie. Om jou eie storie te skryf is nie noodwendig lekker nie, maar tog lê daar 'n stuk genesing daarin.

Ek het die wonderlikste Ma wat 'n mens kan droom om te hê en tog het sy onwetend bygedra tot 'n paar vasgevangde vlinders in my lewe. Aanvanklik het ek haar geblameer vir alles wat fout is in my lewe, maar ek dink die Heilige Gees het my mettertyd tot 'n paar nuwe insigte gebring. Ek besef nou dat my ouers, en spesifiek my ma, my tot die beste van hul vermoëns grootgemaak het. Ironies genoeg is dit juis dit wat sy gedink het sy reg doen, wat later my probleem sou word. Ek is nou self 'n mamma en besef watse groot verantwoordelikheid en moeilike taak dit is om kinders groot te maak. Nou wil ek graag uitbrei op die vasgevangde vlinders soos ek hulle geïdentifiseer het.

Die eerste vlinder

Hoe kan mens die balans vind tussen liefde en oorbeskerming? My ma wou net altyd die beste vir my hê maar sy het nooit die waarde besef daarvan om my onafhanklik en selfstandig groot te maak nie. Ek dink sy vrees om my te verloor en dit voel asof sy daarom probeer om my afhanklik te hou van haar.

Ek is een van drie kinders. 'n Ouer broer en 'n tweelingbroer. Sy het een keer min of meer 'n jaar gelede gesê dat ek altyd haar dogtertjie sal bly. Toe ek vir haar sê dat ek nie meer haar dogtertjie is nie, maar my man se vrou, het sy gesê dat ek verkeerd is as ek bedoel dat die naelstring geknip is. Dit voel vir my asof sy my gevange hou en dit so sal bly totdat sy my eendag vrylaat. Haar bedoelings is goed en tog korrup selfsugtig. James Dobson het in 'n boek gesê dat daar 'n tyd kom wat 'n kind uit sy ouerhuis moet trek, anders is dit soos 'n babatjie wat langer as nege maande in sy ma se baarmoeder is. Dit is ongesond vir albei partye. Al het ek lankal reeds uitgetrek voel dit of ek steeds gebind sal wees tot die dag wat ek my vryheid opeis. Alles wat ek in my lewe doen is onseker en twyfelagtig omdat my ma alles bevraagteken en vir my wil voorsê.

Ek is nou self 'n ma van een dogtertjie (binnekort twee) en sy beheer haar al klaar. Dit is 'n bose kringloop. My grootste vrees is dat ek kwaai vriende met my ma gaan wees as sy eendag sterf. Ek kan dit nie verdra om haar seer te maak nie, tog rebelleer ek teen die grensloosheid in ons lewens. Soms wens ek om ver

weg te trek sodat ek en my gesin ons eie lewens kan leef. Tog weet ek my kinders het die reg tot 'n ouma se liefde. Mamma is 'n gesoute manipuleerder. Sy gee baie geld vir ons en koop byna al Micaela se klere. Dit bring struweling in my huwelik en ons voel bedreig! Dit is moeilik om haar gunste te weier en altyd gerieflik om gou daar aan te klop vir hulp – sy bly net ongeveer 700m van ons af.

Die tweede vlinder

Dan is daar die insident van my kinderdae wat my ma weer betrek. My nefie het my gemolesteer toe ek 8 jaar oud was. Na 'n redelike lang tydperk wat hy dit herhaaldelik gedoen het, het ek een aand vir mamma vertel. Hy het by ons gebly saam met ons albei se ouma en was toe in standerd 6 gewees. Mamma en Ouma het elke middag by die buurvrou gekuier en dan was dit tyd vir sy eksperimentering. Dit was vir my baie sleg gewees. Toe ek vir Mamma vertel was sy baie kwaad gewees. Sy het my dokter toe gevat vir 'n ondersoek. Hy het haar verseker dat dit nie te ernstig was nie en dat sy nie te veel daarvan moet maak nie. Ons het dus nooit weer daaroor gepraat nie. Dit is moeilik om te onthou wat destyds alles gebeur het. Wat ek wel onthou is dat my boeties bewus was daarvan. Ons het nooit daaroor gepraat nie, maar ek dink hulle is ook kwaad daaroor. Vir baie jare het dit soos 'n video in my kop afgespeel. Mamma het my laat voel asof ek verleidelik was. Sy wou my nooit alleen laat nie. Ek het skuldig gevoel asof dit my skuld was. In standerd 6 het ek vir Jesus gevra om hierdie gedagtes weg te vat. Dit het baie gehelp, want die video het nie meer alles oorheers nie. Ek het altyd 'n begeerte gehad om Hom te leer ken.

Ek het geleer dat ek my nefie moes vergewe as ek wil gesond word. Telkemale het ek dit gedoen – maar daar was 'n seer in my wat nie wou wyk nie. Jare later nadat ek uit die skool was, het ek al meer ontdek dat ek 'n woede teenoor my ma het omdat sy nooit met my gepraat het nie. Die seer het weer voor begin toe my nefie in hegtenis geneem is vir 'n aanklag van molestering van sy dogtertjie. Hy is nou vry en probeer 'n skoon lewe leef. Ons glo dat hy wel onskuldig is en dat sy vrou dit teen hom gebruik het om te skei. Hy bly nou weer by my ma-hulle. Ek

word dus baie gekonfronteer met hom. Hy het self soveel seer in sy lewe gehad dat vergifnis makliker geraak het. Tydens die hofsaak het ek en Ma geredeneer oor die moontlikheid dat hy wel skuldig is. Raketings het ek toe verwys na ons insident wat sy toe net afgemaak het as kinderspeletjies. Dit het my seer en woede weer laat ontvlam teenoor haar. As sy net besef watse seer dit in my lewe veroorsaak het, sou sy dit nie “kinderspeletjies” kon noem nie... Nou na nog ongeveer twee jaar en genesing wat die Here self bewerk het, voel ek dat ek hom tog vergewe het. Ek het Mamma ook baie kere vrygespreek en ek glo dat dit ook al 'n beter saak is.

Die derde vlinder

Kreatiwiteit en kuns was altyd 'n brandende begeerte in my.'n Passie. Mamma het my nie aangemoedig om hierdie talent te ontwikkel nie – sy was bang ek wil 'n loopbaan daarvan maak. Die derde vlinder wat opgesluit is. Sy wou net altyd hê ek moet presteer... en klein bly, so lank as wat ek kon... Sy en die buurvrou het altyd gesê ek moet so klein bly – ek het!! Ek was 'n “people pleaser” kind – 'n droomkind. Nooit my ma teëgegaan nie. Ek was hoofmeisie in die laerskool en hoërskool omdat ek alles reg gedoen het. Tog het ek 'n mislukking gevoel omdat ek nie goed was met praat voor mense nie en nie emosioneel opgewasse was vir die taak nie. Dit het my seergemaak as ek weet ek dra nie my Ma se goedkeuring weg nie. As sy stilstuip gekry het en wou uittrek was ek altyd die “peacemaker” en het verantwoordelik gevoel daarvoor. Pappa was baie afwesig as gevolg van sy werk. Sy was gevolglik die hoof van die huis, dink ek.

Ek het met 'n wonderlike ondersteunende man getrou. Ek het begin om te fokus op hom en kon bietjie vergeet van my eie seer. Ongelukkig het ek my eie genesing net vertraag omdat ek nie daarmee gedeel het nie. Al die onafgehandelde sake in my gemoed het gebroei en gebroei.

Na al die jare se begeerte om te skilder het ek die geleentheid aangegryp toe dit hom voordoet... en was dit terapeuties!! Vir die eerste keer in baie jare het dit

gevoel asof ek waardevol is. Asof ek iets kon bereik uit my eie. Iets wat Ma se goedkeuring nie noodwendig wegdra nie. Iets wat moontlik naby aan my eintlike skeppingsdoel is.

Met die skilderye wat ek gemaak het, het ek myself verstom. Ek kon nie glo wat gebeur nie. Dit het opgeleef van die pen en ink – mymeringe – ou tannie; houtskoolseuntjie; Micaela waterverf; pastel vlinder; borsvoed mamma – olie op canvas; mosaïek kruis.

Die laaste skildery was “Stel die vlinder vry”. Hierdie was die grootste simboliek in my lewe. Soos ek hier skryf besef ek al hoe meer wat dit vir my beteken het.

Toe ons die opdrag ontvang het om ‘n groot skildery te maak met spiritueel simboliese waarde het ek gewonder hoe ek dit sou doen. Ek het daarvoor gebid. Een oggend het ek wakker geword met ‘n beeld in my kop van ‘n kleipot wat met kettings vasgebind is. ‘n Purperkleed het in/oor die pot gehang. Ek het geweet dis wat ek simbolies voel. Ek voel so vasgevang deur kettings. Tog is ek ‘n skat in ‘n kleipot. Die purperkleed is Jesus wat my kon genees. Die skrifgedeelte van skatte in kleipotte het by my opgekom... ‘n Stillewe van die voorstelling is wat ek sou doen met my vergrote vingerafdruk in die agtergrond en die stukkie van die skrifgedeelte in die nat verf uitgekrap met ‘n vlinder wat uit die pot vlieg. Tog het ek nie werklik lus gehad hiervoor nie. Toe ons moet begin skilder en ek het nog nie my stillewe gereed nie, ontdek ek ‘n prentjie van ‘n swart seuntjie met ‘n leë pappot. Eers toe iemand anders opmerk dat dit eintlik dieselfde simboliek is het ek met ander oë daarna gekyk. En ek kon nog steeds die vlinder uit die pot laat vlieg.

Die seuntjie kyk verby die leë pappot; simbolies van sy omstandighede, na die vlinder wat die potensiaal in sy lewe voorstel. Hy kan die vlinder vrylaat of gevange hou.

Elke aand na kunsklas kon ek omtrent nie slaap nie van opgewondenheid; veral toe ek met my seuntjie besig was. Ek het hom verpersoonlik; ek wou hom net huis toe vat sodat hy nie meer koud hoef te slaap nie.

Hierdie jaar (2005) het ek besluit om nie voort te gaan met die kunsklas nie, bloot omrede ek vir my kind 'n beter roetine wil kry. Maar ek voel soms of ek kripeer sonder die kreatiwiteit en groepsdinamiek wat ons gehad het.

2.5.5 Marina se verhaal

Ek is 30 jaar oud en medeleraar van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente Pretoria-Oos. Ek is getroud met Jaco en is die ma van 'n twee en 'n half-jarige dogtertjie, Katinka. Hier volg my storie:

Een van my vroegste herinneringe is dat ek iewers in die kleuterskool aan 'n kunswedstryd deelgeneem het en gewen het. Die dag toe my ma by die huis kom en met my die nuus deel was ek so verbaas. Dit het gevoel soos 'n droom.

En al waaraan ek daarna kon dink was die pryse. So het die aand van die prysoorhandiging aangebreek en ek onthou hoe ek by die stadsaal se verhoog afstap met die groot pak met crayola kryte, verf en potlode. Ek was in die wolke. Tog kan ek nie onthou dat my ouers my as klein dogtertjie doelbewus aangemoedig het om kuns te neem nie. Dit was maar hoe ek was. Ek onthou hoe ek later toe ek bietjie groter was in die skoolvakansie my ma se tjekboekteenblaadjies sou vra en dan 'n hele verhaal agterop illustreer. 'n Piepklein boekie vol piepklein prentjies.

My pa se broer, oom Johan, was altyd die "arty" een in die familie. Toe ek en my kleinsus, Leana, onderskeidelik vyf en ses jaar oud was het hy besluit dis tyd vir ons om klavierlesse te begin neem. Een maal per week het hy na ons huis gekom en ons kom leer klavierspeel. Leana het uitstekend gevorder, maar ek kon net nie lekker vat kry aan die klavier nie. Ek het permanent soos 'n "loser" gevoel. Al die eksamens en kunswedstryde waarvoor ons ingeskryf het was eintlik vir my 'n totale nagmerrie. Ek wou eintlik net teken en verf. En beslis nie met iemand kompeteer om te wys hoe goed ek is nie. Iewers aan die begin van my hoërskooljare het ek vir my ma gesê dat ek bitter graag wil leer teken en verf. Omdat ons op 'n klein dorpie gebly het waar die geleenthede nie juis oorvloedig was nie, het my ma met haar oudste suster afgespreek dat ek en Leana een vakansie vir 'n week by hulle sou gaan kuier sodat my niggie, Rista, wat tien jaar ouer as ek was, my die fynere kunsies van teken en verf kon leer. Sy was nog altyd baie kunstig en het kuns geneem. Ek was 'n uiters gewillige student. Die week was net eenvoudig te kort en ek het gevoel asof ek die kosbaarste skat ontdek het wat daar op aarde bestaan.

Later in die hoërskool het ek te hore gekom van 'n vrou in die dorp wat kuns gee. Ek wou baie graag kuns neem, maar op daardie stadium het ek kitaarlesse geneem (die klavier lankal by die agterdeur uit) en ek moes besluit tussen die twee. Ek het maar die kitaar gekies omdat 'n mens darem iets met die kitaar kan doen, jy weet. Wat kan mens dan nou eintlik doen of beteken as jy mooi kon

teken? Toe dit tyd was om vakkeuses te maak het ek saam met my ouers besluit dat ek 'n goeie, betroubare, natuurwetenskaplike rigting sou kies: Biologie, Wetenskap, Wiskunde en Duits. Wat 'n ramp! Ek het elke oomblik gehaat! Behalwe vir die Afrikaans, Engels en Duits, was die res 'n marteling. Nogtans het ek verskriklik hard gewerk, want ek wou so graag bewys dat ek kan. Miskien was dit nog altyd my probleem. *I sought validation at the cost of my own soul* (Wade-Gayles 1995:220). Ek onthou altyd hoe ek sou kyk na die goed wat van die ander in die kunsklas gemaak het en dan het gedink hulle's in elk geval "common" en dom en "weird". Ek was blatant jaloers... Danksy die goeie punte wat ek in die tale verwerf het, het ek Universiteitsvrystelling gekry. Die res het ek letterlik op my dinges deurgeskuur.

lewers in hierdie selfde periode, toe ek ongeveer sestien jaar oud was het ek in alle opsigte begin wakker word. In hierdie tyd het ek skielik besef ek is 'n mens – 'n vroumens. Ek het ook geestelik wakker geword en intens begin bewus word van God se teenwoordigheid in my lewe. Dit was vir my 'n ongelooflike avontuur om die Here te leer ken en om te ontdek wat dit beteken om met God 'n verhouding te hê. My verhouding met God het die bril geword waardeur ek skielik na alles en almal om my gekyk het en hierdie was 'n tyd van ongekende groei: geestelik sowel as emosioneel. Desnieteenstaande het ek myself altyd ervaar as soekend, nie na God nie, maar na meer van Hom, na meer sin in my bestaan, na meer insig in myself, en doodgewoon na die rede vir my bestaan.

Op universiteit het die beste tyd van my lewe begin. Ek het begin teologie swot by Tukkie en elke oomblik geniet. Wat my veral verbyster het was dat daar soveel mense net soos ek was wat net soos ek gedink en gevoel het. lewers vroeg in my tweede jaar het een van my klasmaats my vertel dat hy begin kuns neem het by Lucy Doran en my genooi om saam te kom. Ek kon dit amper nie glo nie. Hier is my kans uiteindelik! Ek onthou dat ek daardie aand amper nie aan die slaap kon raak nie en die volgende môre nie gou genoeg kon bel om te hoor of daar nog vir my plek is nie. Daar was plek en skielik het dit vir my gevoel asof

die sluis van die see oor my gaan losbars. Die oomblik waarvoor ek nog altyd gewag het, het aangebreek. Maar, ek moes nog vir my ouers vra of ek dit maar kon doen, want iemand moes seker daarvoor betaal... Hulle het ja gesê en sonder dat hulle dit geweet het ook ja gesê vir die loslaat van een van die grootste kragte tot dusver in my lewe.

Die volgende twee en 'n half jaar sou die mees vormende tyd in my lewe wees. Ek het al meer begin beseef dat ek nooit sonder kuns, die kreatiewe drang waaraan ek eenvoudig moes uiting gee, sou kon lewe nie. Dit klink seker verskriklik melodramaties, maar dis hoe dit is. Met my een en twintigste verjaarsdag het my ma vir my 'n kaartjie gegee met die volgende woorde van Henry Ward Beecher op: *"Every artist dips his brush in his own soul, and paints his own nature into his pictures"*. Ek was so tuis binne hierdie woorde dat dit gevoel het of ek dit self uitgedink het. Kuns het al meer die plek geword waar ek woordeloos, grensloos, tydloos met God kon kommunikeer. Die enigste plek vir my waar ek misties met God se Skeppergees kon een word. Waar ek voel dat die wêreld in perfekte balans is en waar ek myself soos 'n ballerina op haar toon op die punt van 'n naald kan balanseer sonder om eers te wonder oor afval.

Weens omstandighede kon Lucy nie verder kuns aanbied nie, maar dit wat ek by haar geleer het was genoeg om vir my te sê: Daar gaan nog groot dinge kom hiervan - grotes en goeies. Hiermee bedoel ek nou nie dat ek ooit die aspirasie gehad het of het om een of ander wêreldberoemde kunstenaar te word nie. Ek het wel begin beseef dat my groot passies, naamlik God, mense, die lewe en kuns, hier met mekaar versoen kon word. Die proses wat gevolg het sou dalk so beskryf kon word: *"I threw the oranges in a pot to simmer and watched them turn into marmalade"*. As ek 'n pad kon kies vir die res van my lewe is dit die een waarop ek nou is...

2.6 Die tyd stap aan

Nadat ek aanvanklik gemeen het dat die groep vrouens nie noodwendig eers deel gaan wees van die navorsing nie, het die dinamiek van die groep gou in so 'n mate verander dat ek begin besef het dat hulle verhaal met kuns nie net 'n toevoeging tot die verhaal sal kan wees nie, maar dat dit inderdaad die potensiaal het om die navorsing te rig en te stuur in 'n bepaalde rigting. Presies hoe dit gebeur het kan ek nie eers mooi onthou nie, maar een aand in die middel van die herfs, net voor ons sou trek na ons nuwe ateljee, het ons besluit om van nou af te fokus op kuns as 'n manier om ons spiritualiteit uit te leef. Dit was ook kort hierna dat ek besluit het om nie meer die ECHO kunstherapiegroep of die Stabilis groep vir die navorsing aan te wend nie, maar slegs die verhale van hierdie vroue. Min het ek geweet watter opwindende reis in die volgende paar maande sou ontvou. Ons het nie daarop gefokus om so vinnig as moontlik te werk en soveel werk as moontlik te produseer nie, maar wel om dit wat ons doen met soveel betekenis as moontlik te vul. Die resultaat aan die einde van die jaar was meer as 'n handvol projekte vir elk, elkeen met 'n diep, persoonlike simboliek en betekenis. Die proses wat plaasgevind het tydens die groepsbyeenkomste asook die dinamiek wat tussen die groeplede ontstaan het sou later blyk om van die grootste byraende faktore in die terapeutiese kunsproses te wees (sien hoofstuk 6). Soos dikwels gebeur met interpersoonlike interaksie is dit moeilik om die volle implikasie van die groepsproses te verwoord, maar hier volg tog 'n poging.

2.6.1 Funksionering van die groep

Op die laaste bladsy van haar boek skryf Shirley Riley (2001:256) dat dit steeds vir haar moeilik bly om 'n definisie van "groepsproses" te gee. Nadat alles gesê is kan mens eintlik maar net sê dat 'n groep 'n samestelling van individue is wat oor tyd 'n bepaalde verhouding ontwikkel saam met 'n groepleier wat verbind is tot die welstand van elke individu in die groep in verbinding met mekaar. Soos wat een individu vorder, maak die ander individue konneksies op dieselfde en ander vlakke in hul lewe en beweeg saam in 'n groeiende rigting (vergelyk Riley

2001:256). As groep het ons met mekaar ooreengekom dat ons ons verbind tot die groep tot einde 2004. Hierdie nuwe rigting waarop ons besluit het, naamlik kuns as hulpmiddel in die uitlewing van spiritualiteit, het 'n impetus en dinamiek aan ons werksaamhede verskaf wat my eenvoudig stomgeslaan het. En so, onwetend, is die Vyf Dogters van Eva gebore. Ek het dit ook aan die lede van die groep gestel dat hierdie navorsing nie my navorsing is nie, maar dat ek hulle graag as mede-navorsers (vergelyk Muller et al 2001:80, sien ook Anderson en Goolishian 1992:29) sal wil sien wat net soveel die koers en rigting van die navorsing bepaal as ekself. Dat ek dus nie groter invloed of meer sê as hulle het nie, maar dat ons gelyke navorsingsvennote is.

Ek moet erken dat ek gewonder het of hulle werklik eienaarskap vir die navorsing aanvaar (sien McTaggart 1997:39) tot een aand toe ek die saak van refleksie op die tafel gesit het. Ek het aan hulle verduidelik waarom refleksie binne die kwalitatiewe navorsingsproses belangrik is (vergelyk Slee 2004:51) en 'n voorstel gemaak oor hoe ons te werk kon gaan. Ek het voorgestel dat ons een maal per maand bymekaarkom om oor die maand se werk te reflekteer, en dan van 'n reflekteringspan gebruik te maak; 'n groep kundiges uit die akademiese veld, om reflekterend na hulle gesprek te luister. Die reflekteringspan sou hierna weer reflekteer oor wat hulle in die gesprek gehoor het, en die groeplede sou dan weer kans kry om op die refleksie te reflekteer. Hulle was, om die minste te sê, glad nie beïndruk nie. Hulle het hulle trouens so sterk uitgespreek teen hierdie metode van refleksie dat ek skoon onkant betrap is. Hulle het gemeen dat hulle graag van tyd tot tyd wil reflekteer oor die werk, maar eerder op 'n spontane, gemaklike, ongeorganiseerde manier. Daardie aand was my ego allesbehalwe gekrenk. Ek was trouens trots op die feit dat hulle self besluit het hoe die navorsing moet verloop en hulself werklik as mede-navorsers gesien het (vergelyk weereens McTaggart 1997:39).

So het ons dan van tyd tot tyd meer informele refleksiegesprekke gevoer, maar slegs as dit toepaslik was en al die lede spontaan deelgeneem het. Dikwels was

hierdie refleksie so spontaan dat ek mooi moes dink wat nou gebeur het en eers na afloop van die aand se sessie besef het dat daar refleksie plaasgevind het en dat ek dit moet gaan neerskryf. Een voorbeeld hiervan uit my navorsingsjoernaal lui as volg:

31 Mei 2004

Sanet het gisteraand 'n ongelooflike ding gesê, sommer so in die verbygaan. Eers nadat sy dit gesê het het ek so "rewind-oomblik" beleef:

"Ek sal dalk nog DNA los, maar nooit die kuns nie. Ek dink nie ek kan meer sonder dit lewe nie". (DNA is 'n aksie van ECHO op Donderdagaande.)

Die weke het maande geword en dit was 'n ongelooflik verrykende ervaring om te sien hoe elke vrou haarself uitleef deur haar kuns en bewustelik poog om iets van haar spirituele identiteit in die kuns uit te beeld (vergelyk Hyland Moon 2002:49, Shaw 1998:115, Klassen 1998:102, Wade-Gayles 1995:221). Ek het hulle gereeld aangemoedig om te dink oor waarmee hulle besig is en om te soek na 'n eie unieke simboletaal aan die hand waarvan sy met God kommunikeer. Hierdie proses het so natuurlik gekom dat ek die ervaring gehad het dat hulle nog altyd besig was om kuns op hierdie manier aan te wend, terwyl dit beslis nie die geval is nie.

Na afloop van elke projek sou ons as groep saam besin oor wat ons volgende sou doen: olie, waterverf, of watter ander medium ookal. Uit die aard van die saak was daar 'n redelike lang tydsverloop gekoppel aan die meeste van die projekte en het van die projekte tot ses weke geneem om af te handel. Dit was nogal vir my frustrerend dat ons soms so stadig gevorder het, maar wat kan mens nou ook doen as jy een maal per week vir twee ure aan iets kan werk?

Volgens Willis et al (2002:500) is die suksesvolle groep afhanklik van twee sake, naamlik of die interaksie tussen die groepslede bevredigend is, asook die interaksie van die groepslede met mekaar met die oog op die bereiking van 'n

einddoel. Die groep help ook die individu om te fokus op die rede waarom die persoon aan die groep behoort (Willis et al 2002:500, sien ook Nathan & Poulsen 2004:166). So ook speel 'n gemeenskaplike groepsgees 'n belangrike rol in die aanmoediging van die groepslede om vir die groep om te gee (Willis et al 2002:500). Al hierdie sake was aanwesig in die groep: bevredigende interaksie, gesamentlike fokus op interaksie, asook 'n gemeenskaplike groepsgees van wedersydse begrip en sorg. Dit was aangrypend om te sien hoe elke lid van die groep mettertyd al meer begin het om te ontwikkel (sien 2.7) en om met deernis met mekaar se verhale om te gaan.

Belangrike vaardighede vir die suksesvolle funksionering van 'n groep is volgens Petrone en Ortquist-Ahrens (2004:66) onder andere buigbaarheid, verdraagsaamheid en respek teenoor verskille onder groepslede (vergelyk ook Nathan & Poulsen 2004:176), bewustheid van prosesse in die groep, kreatiewe denke, entoesiame oor die groepsproses, asook 'n openheid teenoor nuwe idees en ontwikkelings, waarvan buigbaarheid volgens hulle sekerlik die belangrikste is (Petrone & Ortquist-Ahrens 2004: 67). Die fasiliteerder van 'n groep moet veral ook oop wees vir die groepsproses en nie te vinnig met te veel struktuur vorendag kom nie aangesien dit die kreatiwiteit binne die groep kan beperk (Petrone & Ortquist-Ahrens 2004:68). Tog behoort daar 'n fyn balans te wees tussen oorgestruktureerdheid en ongestruktureerdheid wat tot 'n gevoel van doelloosheid kan lei. McNiff (2001:xiv) dui daarop dat 'n aangename genotvolle atmosfeer kreatiwiteit in die groep aanhelp. Sonder dat ons vooraf oor bogenoemde kennis beskik het was dit die manier waarop ons die groep ingerig het en waarbinne die groep gefunksioneer het.

Een van die vernaamste winste van 'n groep wat volgens kwalitatiewe navorsingsbeginsels saamgestel is, is dat dit die openheid daarstel vir verandering om plaas te vind (sien Peebles-Wilkins 2004:196) asook dat groeplede van mekaar kan leer. Die potensiaal vir gevorderde identiteitsvorming word vergroot in so 'n oop, sosiaal veranderende groep (volgens Peebles-Wilkins

2004:196). Al die groeplede is dit eens dat bogenoemde ook vir ons groep die wins was en die belangrikheid hiervan word duidelik weerspieël in punt 2.6.2.

Aan die begin van die navorsingsreis het ons almal gewonder oor die moontlikheid van die gebruik van kuns in die uitlewing van ons spiritualiteit en ons het dit gesien as 'n reis vol uitdagings. Ons het egter mettertyd agtergekom dat ons meer geneig was om aan die bereiking van die eindbestemming te dink namate ons gevoelens van vaardigheid toegeneem het (vergelyk Kerr & Tindale 2004:630). 'n Doel wat 'n uitdaging stel - in ons geval die gebruik van kuns as hulpmiddel in die uitlewing van spirituele identiteit - het dikwels die uitwerking dat dit 'n groep op 'n dieper vlak aanmekaar verbind (sien Kerr & Tindale 2004:629). Oor tyd word 'n dieper alliansie tussen die groeplede gevorm wat dui op die groeiende verhoudings in die groep (vergelyk Lorentzen et al 2004:39, asook Nathan & Poulsen 2004;173). Mettertyd het die groep mekaar so goed leer ken dat dit 'n totale teleurstelling was as een van die groeplede nie op 'n spesifieke aand daar kon wees nie. Ons het tussendeur gesels oor alle moontlike dinge wat in ons lewens kon gebeur. Ons het baie gelag, baie raad gegee en onbewustelik was elkeen besig om baie te groei: in haar kuns, in haar menswees en in die uitlewing van haar spiritualiteit. Hierin was die belang van die groepsdinamiek van onskatbare waarde.

Na afloop van die jaar se navorsing het al die groeplede die ervaring gehad dat ons as vriendinne uitmekaar gaan en mekaar ook buite die groep kan ondersteun en bystaan.

2.6.2 Die belang van die groep

McNiff (2001:xi) skryf dat die kreatiewe proses helende energie genereer wat spontaan 'n pad sal vind na areas van nood indien dit toegelaat word om vrylik te beweeg. Omdat kreatiewe prosesse nie voorspelbare, liniêre roetes volg nie, bied 'n groep die ideale omgewing vir die daarstel van so 'n kreatiewe proses. Ons het dikwels daaroor gesels dat nie een van ons waarskynlik op ons eie dieselfde dinamiek en kreatiwiteit sou genereer as wat ons binne die groep

ervaar het nie. Die groep bied 'n veilige omgewing waar jy kan deelneem aan 'n nuwe, opwindende vorm van uitdrukking van gevoelens en ervarings (McNiff 2001:xii).

Riley (2001:xviii) skryf die volgende: *Groups are a minor miracle*. Dit was ook my ervaring van die groep. Toe die groep aanvanklik bymekaargekom het was ons onbekend aan mekaar, maar mettertyd het daar verhoudings en toegeneentheid in die groep ontwikkel in so mate dat die groep 'n eie persoonlikheid aangeneem het (vergelyk Riley 2001:xviii). Elke groep ontwikkel 'n baie spesifieke identiteit en prosedure (sien Riley 2001:253). Presies wat dit is, is egter nie so maklik om in woorde om te sit nie. Ek sou wel kon sê dat die groep altyd daarop uit was om die ander groeplede te bevoordeel. Indien die groep sou begin destruktief raak in die sin dat nie almal daardeur bevoordeel word nie, moet die bestaansreg van die groep bevraagteken word (Riley 2001:112). In gevalle waar die groeplede die groep ervaar as 'n veilige hawe vind daar gewoonlik 'n ongelooflike sinergistiese interaksie tussen groeplede plaas (vergelyk Riley 2001:255).

Riley (2001:254) skryf oor die destruktiewe aard van groot groepe, en dat die interaksie binne 'n kleingroep steeds die meeste wins tot gevolg het. Die groepleier se taak is om geleentheid te skep, beslis nie om een of ander vorm van superieure kennis op die groeplede af te druk nie (volgens Riley 2001:255). Riley (2001:257) is van mening dat die groepsproses die ideale ruimte is vir die kreatiewe persoon om haarself uit te leef. Die wonderlike van die kuns is dat dit blywend is en dat dit altyd die dinamika van die groepsproses en die terapeutiese wins daarvan sal verteenwoordig, selfs lank nadat die groep afgesluit is (sien Riley 2001:256).

2.6.3 Afsluiting van die groep

Om 'n groep te begin is altyd baie makliker as om dit af te sluit. Alhoewel White en Epston (1995) skryf oor die determinasie van 'n terapeutiese proses, sou die insig wat hulle aan die hand lê ook van waarde kon wees vir hierdie studie. Die

terminasie van 'n terapeutiese proses, volgens hulle, kan daartoe aanleiding gee dat dit 'n persoon se gevoel van isolasie verhoog (sien Epston en White 1995:278). Vir hulle behoort die terminasieproses eerder die vorm van 'n oorgangstyd te hê in drie fases:

- Skeiding wat behels dat die persoon 'n nuwe sosiale kring betree waar alle ou maniere van funksioneer opgehef word en alle voor die hand liggende maniere om met die werklikheid om te gaan verander word.
- Liminale spasie is die tyd waar 'n persoon haarself tussen wêreldes bevind. Dit word gekarakteriseer deur ervarings van wanorganisasie en verwarring, deur 'n gees van ondersoek en 'n verhoogde sin van moontlikhede.
- Reïnkorporasie behels herlokasie in die sosiale orde, maar in 'n nuwe posisie. Dit gaan gepaard met nuwe rolle, verantwoordelikhede en vryhede.

Aangesien die groep se ooreenkoms met mekaar aanvanklik was dat ons slegs vir 'n jaar sou besig wees en dit daarna sou beëindig deur die uitstalling (sien 6.5) as oorgangsrutueel in te rig, was daar 'n definitiewe tydsbeperking aan ons interaksie. Die groep het begin om 'n vername rol in elke vrou se lewe te speel en dit sou inderdaad heroriëntering vra om na afloop van die jaar daarsonder te funksioneer. Indien dit wel die geval sou wees sou hierdie drie stappe van beëindiging van Epston en White (1995:278) in 'n mate van toepassing wees. Die groot verskil het egter duidelik geword toe die vroue aangedui het dat hulle nie die jaar se werksaamhede as 'n "interessante eksperiment" met terapeutiese inslag sien nie, maar dat dit vir hulle 'n manier van "wees" geword het. Waarom was dit nodig om die groep te termineer, het hulle gevra? Wie het besluit dat ons net vir 'n jaar gaan besig wees? Wat verhoed ons om weer volgende jaar aan te gaan? Almal in die groep, behalwe Susan, het aan die einde van 2004 aangedui dat hulle graag wil voortgaan met terapeutiese kuns as uitlewing van spirituele identiteit in groepsverband. Susan het weens persoonlike redes besluit om op te hou. Met ingang 2005 het drie ander vroue by ons aangesluit en so het 'n

splinternuwe reis begin. Susan het wel na 'n tyd aangedui dat sy verskeie van die ervarings wat deur Epston en White (1995:278) uitgewys word beleef het, naamlik dat sy haarself vir 'n ruk tussen wêrelde bevind het, gevoelens van wanorganisasie en verwarring ervaar het, maar tog ook 'n bewustheid van verhoogde sin van moontlikhede deurdat dit wat sy in die jaar geleer en ervaar het vir haar nuwe horisonne in haarself oopgesluit het.

2.7 As ek iets mag sê...

In 2.6 het ek genoem dat dit fassinerend was om ons almal se unieke ontwikkeling gade te slaan. Wat ek vervolgens skryf is vanuit my eie perspektief, maar beslis nie losstaande van die ander mede-navorsers se perspektief nie, aangesien die sake wat ek hier noem gereeld op informele wyse in ons groeps gesprekke ter sprake gekom het. Tog is ek van mening dat my perspektief, as iemand wat mede-navorsers en verantwoordelike persoon vir die navorsing is, ook belangrike insette lewer as nog een van die menings.

Nadat ons as groep besluit het om meer gefokus te werk rakende kuns as hulpmiddel in die uitlewing van ons spiritualiteit het daar baie water in die see geloop. Presies wat hierdie water is is soms moeilik beskryfbaar, aangesien dit waarskynlik onbewustelike prosesse en ontwikkelings is. Tog is dit nie waar dat ons besluit het op hierdie werksfokus en toe skielik by die uitstalling uitgekom het nie. In elkeen van ons het daar baie bepaalde skuiwe en ontwikkelings plaasgevind. Weer wil ek beklemtoon dat wat ek hier skryf nie versinsels van my eie verbeelding is nie, maar deur die ander mede-navorsers bevestig word. Dit was vir my 'n aangename ontdekking om te sien hoe gemaklik die mede-navorsers kuns as geloofstaal begin gebruik het. Dit was byna asof die simbole nog altyd iewers in ons oopgesluit was en net gewag het om uit te kom. In hoofstuk 6, waar ek aandag gee aan die werk wat elkeen gedoen het, sal daar meer spesifiek aan die simboliese taal van ons kuns aandag gegee word.

In Annamarie se verhaal (sien 2.5.1) meld sy dat sy na haar troue vasgevang gevoel het en gevoel het asof sy 'n deel van haar identiteit verloor. Ofskoon kuns en kreatiwiteit nog altyd 'n baie belangrike deel van haar lewe was, was dit so amper onbewustelik deel van haar lewe. Nou het sy kans gekry om haar kreatiwiteit meer gefokus aan te wend. Wat haar veral geïnspireer het was die feit dat daar geen reëls gegeld het nie, en dat sy werklik kon doen wat sy wou. Alhoewel haar daaglikse werk kreatief is en sy nuwe produkte ontwerp, het dit ook baie definitiewe grense, waaraan sy nie nodig gehad het om te voldoen in die terapeutiese kuns nie. Annamarie het telkens met baie selfvertroue gewerk, aangesien die kunsmedia nie aan haar vreemd was nie. Hierdie selfvertroue daartoe gelei dat sy 'n sekere soort vryheid in haar werk getoon het wat nie deur tegniese onsekerheid begrens is nie. Annamarie was baie gou onder die indruk dat kuns vir haar die "ultimate taal" geword het waarin sy met God kon kommunikeer en dit het haar gehelp om tekens van God se teenwoordigheid in alles in haar lewe raak te sien (sien 2.8.6). Ek sou haar teologie graag wil beskryf as alledaags, in die sin dat God en kuns vir haar in letterlike alles teenwoordig is.

In 2.8.7 noem ons dat kuns oor die vermoë beskik om jou te help om werklik te ontspan en iets van jouself op die papier uit te stort. Van almal in die groep was dit seker die duidelikste sigbaar in Michelle. Dit het dikwels gebeur dat sy effens mismoedig by die groep opgedaag het en nie eers regtig lus was vir teken of verf nie, maar as sy eers begin het was daar geen keer aan haar nie. Kuns was werklik vir haar 'n uitlaatklep waardeur sy ongelooflik naby aan God gevoel het.

In 2.8.6 word daar verwys na 'n insident waar Michelle gevang is dat sy dagga rook. Haar straf was dat sy vir tien dae glad nie haar kamer mag verlaat nie, behalwe om te eet, badkamer toe te gaan en kuns toe te kom. In haar lewensverhaal (sien 2.4.2) noem sy dat sy op 'n stadium in haar lewe begin het om haarself te sny. Aanvanklik sou sy dit doen net as sy depressief was, maar later het dit maar iets geword wat sy doen. In hierdie tyd waarin sy tot haar kamer beperk is het sy iewers 'n lemmetjie in die hande gekry en begin om haar self te sny, of dalk moet ek eerder sê op te kerf. Daardie Dinsdagaand toe sy by

die kuns opdaag was vir ons ander 'n redelike skok. Sy het vir ons vertel van die dagga episode, haar straf en toe vir ons die snye gewys. Haar bene, arms en maag was oortrek met diep, opgehewe, bloederige hale. Dit was verskriklik om haar so te sien. Nadat ons na haar verhaal geluister het het ons besef dat sy waarskynlik sal teruggaan huis toe, net om haarself verder te sny. Wat daarna gebeur het word as volg in my navorsingsjoernaal weerspieël:

Ek het vir Michelle gesê sy het waarskynlik een van twee keuses. Of sy kan teruggaan huis toe en haarself net verder opkerf, of sy kan hierdie skildery van Jesus en die klein dogtertjie vat en gaan klaarmaak. Ek het natuurlik gewonder wat sy gaan doen en dit het my die heel week gepla. Toe sy vanaand hier aankom het ek regtig gewonder wat sy vir ons gaan vertel, en toe sy by die deur instap sit sy die byna voltooië skildery op die tafel neer. Ek was stomgeslaan en sy het sommer dadelik begin verduidelik. Sy't gesê sy het teruggegaan en besef dat sy haarself maar net weer kan sny, maar sy het nie. Die lemmetjie was nog steeds in haar kamer weggesteek. Sy het besluit om eerder haar woede en frustrasie weg te verf en sestien lae geel oor die agtergrond van haar prent geverf. Die prent is van 'n dogtertjie wat in Jesus se arms is en hoe Jesus vir haar kyk en glimlag. Sy het gesê dat sy eers nadat sy die skildery begin verf het besef het dat sy nog altyd haarself gesien het as die melaatse met wie Jesus niks te doen wou hê nie, maar nou het sy haarself begin sien as die dogtertjie vir wie Hy lief is en omgee. Sy het vir ons die merk in die verf gewys wat amper lyk soos 'n traan wat oor die dogtertjie se wange loop. Dit is duidelik dat hierdie skildery vir Michelle ongelooflike groot waarde gehad het in haar verhouding met God. Trouens, sy sê self so... Dit maak my baie opgewonde, want sy begin self iets sien van 'n alternatiewe manier hoe sy nog altyd oor haarself dink en teenoor haarself optree.

Michelle het begin besef dat sy self die agent van verandering in haar lewe is en dat sy die koers van haar lewe gaan bepaal deur die keuses wat sy maak. Dit is nie my taak om verder detail aangaande Michelle se verhaal te bespreek nie, maar dit is waar dat Michelle nog elke dag 'n lang en moeilike pad stap, maar ten minste dink sy nie meer dat daar vir haar geen ander alternatiewe is nie. Sy is deeglik bewus van die alternatiewe verhaal wat haar lewe kan wegstuur van die destruktiewe magte wat tot nou in haar lewe gedy het. Kuns het hierdie alternatiewe moontlikhede in haar lewe help oopsluit.

Sanet sê self (sien 2.5.3) dat haar lewe aan die begin van 2004 vol komplekse kwessies was wat gedreig het om haar te verswelg. Presies hoe dit gebeur het weet ek nie, maar sy sê dat die kuns haar mettertyd laat besef het dat sy die bul by die horings sal moet pak en iets aan haarself sal moet doen. Sy het begin met sielkundige behandeling en dit het saam met die terapeutiese kuns kragtige instrumente vir verandering in haar lewe geword (sien 2.8.2). Voor ons oë kon ons sien hoe sy meer selfvertroue kry en meer op haar gemak raak met haarself. Sy het met gemak met ons begin praat oor sake wat sy nooit vantevore met ander sou bespreek nie. Sy het begin blom en al meer agtergekom wie sy is en wat sy uit die lewe wou hê. Sanet se kuns was van die begin af gevul met diep simboliese waarde wat mens werklik 'n kykie in haar siel gee. Waar sy haar verhouding met God vroeër as effens stagnant beleef het (sien 2.8.6), was kuns inderdaad 'n hulpmiddel aan die hand waarvan haar ervaring van God en sy betrokkenheid in haar lewe nuwe perspektief gekry het. Soos haar tegniese vaardigheid toegeneem het was sy elke keer na die voltooiing van 'n werk verstom oor die feit dat sy self daartoe in staat is om so iets te skep. Op verskeie geleenthede (sien onder andere 2.5.3, 2.6.1) het sy genoem dat sy nie dink sy ooit weer sonder kuns sal kan funksioneer nie, aangesien dit haar bewus maak vir aspekte in haarself en in haar verhouding met God waarvan sy vroeër onbewus was.

Susan noem dat kuns en kreatiwiteit van vroeg in haar lewe af 'n passie was wat sy nooit werklik kon uitleef nie (sien 2.5.4). Hierdie instinktiewe kreatiwiteit het dadelik in die kunsgroep begin floreer. Sy het vertel hoe sy soms wakker gelê het na 'n aand se skilder omdat sy die kreatiewe adrenalien eenvoudig nie kon afskakel nie (sien 2.5.4). Susan het soms heeltemal gefrustreerd, oorstuur en gejaagd daar opgedaag, maar kort voor lank het sy begin rustig raak en het die kuns haar gehelp om al die dinge van die dag in perspektief te plaas. Sy sou dikwels skuldig voel omdat sy nie meer tyd in haar verhouding met die Here spandeer nie. Nou kon sy tyd saam met God spandeer en ná die tyd na die tasbare tekens van God se teenwoordigheid in haar lewe kyk wat sy self geskep

het. Wat wel vir haar 'n geweldige frustrasie was was haar rol as ma en en vrou wat meegebring het dat verantwoordelikhede rondom haar huis en kind nog steeds op haar afgekom het. Hierteen was ek en Annamarie, die twee ander getroudes, ook in opstand, aangesien ons soos Susan gevoel het dat dit eintlik onregverdig laste is wat deur die samelewing op ons geplaas word, naamlik dat ons dinge kan doen wat ons laat groei en waarin ons ons kan uitleef, alleen as die kinders in die bed en die kos op die tafel is. Dieselfde reëls het beslis nie vir ons lewensmaats gegeld nie. Dit het meegebring dat sy dikwels in 'n tweestryd was aangesien sy besef het dat haar dogtertjie, Micaela waarskynlik nog gaan wakker wees as sy 21:00 by die huis kom. Mettertyd was dit een van die groot redes waarom sy besluit het om nie aan te gaan met kuns in die nuwe jaar nie. Teen haar sin het sy gevoel dat haar eerste verantwoordelikheid daarby lê om haar kind in 'n beter roetine te kry. Boonop was sy swanger met 'n tweede baba, wat sake op die langtermyn nog meer sou kompliseer. Dit is jammer dat Susan nie dadelik weer met die kuns kon aangaan nie, aangesien die tema van bevryding van die vlinders besig was om sterk in haar lewe te ontvou en haar inderdaad gehelp het om proaktief mee te werk aan die bevryding van die vlinders. Tog is ek van mening dat kuns vir Susan soveel beteken het in terme van terapeutiese en spirituele dinge dat sy dit ongetwyfeld wel weer op 'n later stadium sal opneem. Ons ander kan haar dalk hierin behulpsaam wees deur haar te nooi om vir kort tydies saam met haar te skilder, soos toe sy drie dae voor die geboorte van Carlé saam met my kom sit en haar selfportret geteken het. Die pad wat ons loop is nie altyd 'n snelweg nie, maar soms 'n kronkelpad deur die bos en Susan stap hierdie pad met integriteit en grasia.

Aangaande myself wil ek nie te veel uitbrei nie, behalwe om te sê dat hierdie studie waarskynlik een van die mees prominente gebeure in my lewe was en sal wees. Etlke male (veral in hoofstuk 6 en 7) noem ek dat die werk rondom kunstherapie as uitlewing van spirituele identiteit my lewenspad in 'n totaal nuwe rigting gestuur het en dat ek sukkel om my 'n lewe daarsonder voor te stel. Alle kuns waarmee ek nog ooit besig was was gevul met intensie en, vir my, dieper

spirituele betekenis. Dit was voorwaar vir my 'n kosbare ondervinding om dieselfde in ander vroue te sien gebeur en te weet dat ook hulle lewe vir goed daardeur aangeraak is. As ek vir die res van my lewe hier op aarde met iets soortgelyks sou kon besig wees sou ek inderdaad vir niks meer kon vra nie. Ook ek beleef dat ek deur kuns met God kan praat in 'n taal wat ek moeilik aan ander kan verduidelik, maar wat die diepste versugtinge van my siel kommunikeer.

2.8 In ons eie woorde

Hier volg verbatim weergawes van gesprekke wat tussen die groepslede gevoer is. Die doel van die gesprekke is om die mede-navorsers eerstehands aan die woord te stel met betrekking tot relevante kwessies in die navorsing. Sekere gedeeltes word in hoofstuk 6 meer in diepte bespreek. Elke lid van die groep het hierdie weergawe van ons verhaal onder oë gehad en stem saam dat dit die strekking van ons gesprekke was.

2.8.1 Oor die skryf van ons verhale

Susan: Aanvanklik het ek nie geweet waar om te begin nie, so ek het maar net begin. Ek het gedink dis baie deurmekaar, maar toe ek dit later lees het ek agterkom dat goed tog redelik logies uiteenval. Dit was nie vir my maklik nie, maar dit is goed, want dit stel dinge in perspektief. Toe Sakkie dit deurlees het hy gesê hy dink ek is te eerlik. Ek wil graag weet wie almal hierdie goed gaan lees, want ek sal nie wil hê almal wat ek ken moet dit onder oë kry nie. Veral nie my ma nie. Ek dink dit sal haar seermaak.

Marina: Dink jy nie jy moet met jou ma daarvoor praat nie.

Susan: Ek moet seker...

Annamarie: Ek het nog altyd gewonder waar kom die goed vandaan.

Marina: Watter goed?

- Annamarie: Die kensgeit (almal lag)... die kunsgeit, man.*
- Sanet: Toe ek my storie geskryf het het ek te veel gevoel soos die victim. Dit klink nie of julle ander so wroeg nie.*
- Susan: Temperamente verskil. Nie almal beleef alles dieselfde nie. Onthou dat jy en ek dieselfde iets kan beleef en heeltemal anders daarop kan reageer.*
- Annamarie: Dalk is my persoonlikheid van so aard dat die goed my nie aantrek nie. Ek gaan maar net aan.*
- Michelle: Dit was vir my genuïne moeilik. Dit was nie vir my lekker om te skryf oor alles wat gebeur het nie. Ek is nogal geworry oor wie dit gaan sien, want ek dink daar staan goed in wat ek nie wil hê almal moet lees nie. Veral nie die klomp by ECHO nie.*

2.8.2 Oor die belang van die groep

- Susan: Ek was aanvanklik baie opgewonde daarvoor om met die kuns te begin. Dit was die geleentheid om iets wat in my broei tot uiting te laat kom. Ek het dit lank onderdruk... en nou gaan ek dit weer onderdruk! Maar ek voel dis die verantwoordelike ding om te doen – ek moet my kind in 'n roetine kry. Ek weet ek het nie die selfdissipline om self met dit aan te gaan nie. Ek het die groep nodig. Die waarde van die groep is groot. Dit het gemaak dat ek baie gedoen gekry het.*
- Michelle: Ek geniet die kuns. Ek was eers bang om deel te wees van die effens ouer groep, maar nou is dit vir my lekker. Die groep maak dit baie lekkerder. Jy kry al hierdie verskillende terugvoer. Soos om my selfportret meer retro te maak – met die blokkies – ek sou nooit daaraan gedink het nie. Ander se opinie maak 'n groot verskil.*

- Sanet: Vir my is dit dieselfde. Hierdie selfportret met die engele. Ek het iets gedoen wat ek nooit uit my eie sou doen nie. Die entoesiasme van die groep en die aanmoediging van die res is fantasties.*
- Annamarie: My probleem is altyd ek doen ses miljoen goed halfpad. Dis ongelooflike gratification om na so voltooide projek te kyk. Die groepsdinamika druk jou om meer te doen as normaalweg – en dan druk jy jousef ook harder.*
- Susan: Ek is altyd te veel in die detail in. Soos daai vlinder sonder die bene (almal lag). Ek gaan nog eendag 'n swart koukie vat en vir hom bene inteken. Maar ek sou nog baie lank aan my seuntjie gewerk het as julle nie gesê het dis nou genoeg nie.*
- Annamarie: Dis soos my windpomp sonder die leer. Ek wonder nou nog hoe gaan die ou bo kom (almal lag). Maar dit pla nie regtig nie.*
- Sanet: Nee, regtig, ek is bly julle het aan my gedink. Op skool het ek altyd escape deur my alleen in my kamer toe te sluit en te teken of te verf. Maar vandat ek werk doen ek dit nooit meer nie en ek het begin voel of ek doodgaan. Ek het 'n deel van myself teruggevind. Ek het regtig baie gegroei en ek het baie meer selfvertroue.*
- Susan: Partykeer voel dit vir my of ek sweef... en ek dink nie meer wat om te doen nie, ek doen dit net.*
- Sanet: Kuns is regtig terapeuties.*

2.8.3 Oor kuns, spiritualiteit en liggaamlikheid

- Michelle: Hierdie storie dat ek elke keer 'n simboliese betekenis moes kry het my uitgefreak. Partykeer wou ek net teken. Maar na*

die tyd het ek gesien dat dit tog iets beteken. Alles beteken iets.

Susan: Ek dink weer ons maak te min daarvan. Ek wens ek kon meer sulke goed doen. Dit maak vir my sin.

Annamarie: Dis dalk wat kort. Ek dink nie mense dink genoeg oor wat in hulle koppe aangaan nie. Mense is so bietjie bang vir kuns.

Sanet: Ja, dink maar aan hoe ouens reageer oor 'n skildery of foto van 'n kaal mens (almal lag).

Susan: Jy's reg. Elke keer as die ouens my borsvoedende vrou sien draai hulle dit onderstebo. Ek onthou ek het lank terug daai finger of God van Michaelangelo geverf en dis nou nog vir Sakkie een te veel.

Marina: Hoekom?

Susan: Dis vir hom earie.

Annamarie: Almero hou nogal van nudes. Ek sal partykeer dink iets is too much, dan hou hy daarvan.

Susan: Ek dink eintlik ouens sukkel om die seksuele te face. Dalk omdat die kerk die seksuele onderdruk. Vroue is baie meer in touch met hulleself. (Michelle stem saam).

Sanet: Nee, ek dink vroue is vreeslik kuis. Ek sukkel om myself so te sien. As seksueel.

Annamarie: Ouens gee meer uiting aan seks, vrouens steek dit weg.

2.8.4 Oor kuns en die spiritualiteit van die vrou

Annamarie: Vrouens beleef definitief hulle spiritualiteit anders as mans. Ons is baie meer emosioneel.

Sanet: Vroue en mans verskil baie...

Susan: Vroue gee makliker uitdrukking aan hulle emosies. Jy weet, daai ding van cowboys don't cry...

- Sanet: Ek dink as meisies 'n goeie verhouding het met hulle pa kan hulle maklik met God identifiseer. Vir mans dink ek is dit moeilik.*
- Annamarie: Miskien kan kuns mans bietjie help om in touch te kom met hulle feminine side.*
- Sanet: Kuns is nie net 'n vroueding nie, maar mans dink dis weird.*
- Annamarie: Die ongelooflike ding van kuns is dat jy met God kan praat sonder woorde. Dit vra nie van jou taalvermoë nie.*
- Sanet: It goes beyond words...*
- Susan: Veral as iemand meer melancholies is en nie maklik praat nie, gee kuns vir jou die woorde om met God te praat. Ek is baie so...*

2.8.5 Oor kuns as taal van bevryding

- Susan: Ek sou nie aanvanklik die seuntjie verf nie. Ek het een aand gedroom van hierdie kleipot wat met kettings vasgebind is met 'n pers lap wat daaroor hang. Ek het dadelik geweet wat dit beteken, maar ek het nie geweet hoe ek dit gaan verf nie. Die beeld van die kleipot het oor tyd ontwikkel. Deur die vlinder wou ek regtig iets wys van die bevryding wat ek deur die kuns ervaar.*
- Annamarie: Met my skildery het ek in die begin nie gedink dit sê regtig iets oor my en God nie, maar hoe meer ek daarmee gewerk het het ek besef kuns gee regtig vir my 'n voice. Jy praat in 'n ander taal...*
- Susan: ...dis eintlik die enigste taal wat ek kan praat.*
- Sanet: Vir my is dit verskriklik bevrydend. As ek nie verlede jaar by die kuns betrokke geraak het nie sou ek nooit my issues uitgesorteer het nie. Dis eintlik verskriklik liberating. Ek het 'n*

deel van myself ontdek wat ek gedink het dood was. Ek het eintlik nie eers besef dis daar nie.

Susan: Vir my ook. Dis vir my 'n groot frustrasie dat ek dit nie nou meer doen nie.

Annamarie: Vir my is dit 'n way of being. Dit het my regtig bevry. Ek het mos al vertel hoe ek na my troue so vasgevang was in hierdie nuwe rol. Hierdie nuwe mevrou Retief wat ek nie geken het nie, en al hierdie goed wat ek gedink het van my verwag word. En ek was sonder werk. Kuns het my regtig gehelp om weer by myself uit te kom.

Michelle: Kuns is baie bevrydend. 'n Mens sit elke keer soveel in vir die eindproduk. Om dit te sien is amazing. Kuns is my taal. Ek kan nie anders met God kommunikeer nie. En dis profeties. Toe ek Jesus en die kindjie geverf het, het ek eintlik soos 'n melaatse gevoel. Maar Jesus praat met my deur die skildery. In die verf was daar 'n merk wat amper gelyk het soos die seuntjie se trane – dit sê vir my, maak nie saak wie jy is of wat jy doen nie – die Here hou my vas. Die tye wanneer ek besig is met kuns is goed. Die tye wanneer ek dit nie doen nie, gaan dit rêrig nie met my goed nie. Kuns is my taal. Onthou julle toe ek daai vier klein skilderytjies wou verf. Ek was regtig nie lus nie. Maar toe ek hier aankom en almal sien het dit my geïnspireer. Sonder die groep kry ek nie geverf nie. En elke keer as ek hier aankom is ek in 'n heeltemal 'n ander bui as ek klaar is (almal lag).

Annamarie: Dis waar van Susan ook. As sy hier aankom is sy so gefrustreerd en as sy teruggaan is sy heeltemal peaceful.

Susan: Ja, soveel dat ek sommer in die aand lê en droom van wat ek volgende gaan doen. Eintlik is dit waar van ons almal.

2.8.6 Kuns as taal van bemagtiging

- Susan: Van verlede jaar af voel dit vir my asof ek besig is om my skeppingsdoel uit te leef. Daar is meer sin in my bestaan. Dit voel of ek regtig goed is met iets. Ek het vir lank gevoel ek begrawe my talente... of iets doodgaan.*
- Annamarie: Ek het meer gefokus geraak op wat ek doen... ek was committed tot iets. Kuns is 'n baie breë spektrum en ek dink mens kan die verkeerde rigting ook daarmee inslaan (dat dit destructive raak). Maar vir my fokus dit my talent en aandag. Soos as ek werk toe ry: skielik kyk ek na alles met ander oë. Vir my is kuns 'n nuwe taal – die ultimate taal. Dis aanvanklik baie privaat – ander begryp nie wat jy doen nie, maar as hulle die eindproduk sien dan smag hulle daarna om dieselfde te sê as jy, maar hulle kan nie.*
- Michelle: Dis hoe ek dit ook sien. As ek hiernatoe kom is dit anders. By die huis is ek Michelle wat nie kan nie. Dan is ek te lelik en te vet om te verf. Hier kan ek verf, want dis 'n ander taal wat die ander nie verstaan nie. Partykeer as hulle my spot dan verf ek en dan voel ek beter.*
- Marina: Soos daai keer toe jy die dagga gerook het en jy in die kamer toegesluit is. Jy het die aand hier gekom en vir ons al jou snye gewys, onthou jy? Toe sê ek nog vir jou ons sal nie vir iemand vertel nie, maar dis jou keuse of jy wil teruggaan en jou weer gaan opkerf en of jy jou kwas en verf gaan vat en die skildery gaan klaarmaak...*
- Michelle: Weet julle hoeveel lae verf is op daai agtergrond? Sestien verskillende lae geel.*
- Sanet: Vandat ek besef het dat ek myself op so manier kan uitdruk wil ek dit net so doen. Gisteraand by DNA het Niekie gepraat van 'n honeymoon fase – wel ek voel of ek op my tweede*

honeymoon is. Op 'n stadium het ek naby God gevoel, maar dan raak alles afgeplat. Deur kuns het ek Hom weer ontdek en weer agtergekom wat Hy vir my beteken. Ek is nou op 'n nuwe plek. Deur die kuns het elkeen van ons ontdek ons het 'n eie styl – en nou kan mens dit in alles sien. Ek voel skielik ek is spesiaal en dis OK. Ek is uniek.

Annamarie: Dis interessant om te sien hoe die paintings al groter word. Ek voel ook die laaste tyd dat ek nie meer nodig het om almal te please nie.

Marina: Wat kon julle sien gebeur met die ander om jou?

Michelle: Dis nogal lekker as iemand anders vir jou vra of wat sy doen reg is soos met Sanet en die granate. Ek kan iemand help. Gewoonlik is ek 'n nobody. Dis so interessant om te sien hoe elkeen verf. Mens sien wie iemand is in hoe sy verf. Soos musiek, mens kan aflei watse tipe mens iemand is deur die musiek waarna jy luister. Kuns is soos musiek – food for the soul. Die interacting – I think it's cool.

Sanet: Soos Susan, skielik het sy begin blom, sy was content...

Annamarie: ...rustig.

Sanet: Mens kan sien dis vir jou liberating (vir Susan). Jy het Micaela se vry gees.

Annamarie: Almal ontdek ons free spirit. Mens voel so half jy's invincible, jy kan alles tackle, jy kan dit handle, jy kan dit vat!

Susan: Anna het baie talent en geduld. En haar eerlikheid. What you see is what you get.

Annamarie: Sanet het die laaste tyd baie meer selfvertroue. Eers was sy maar bietjie mrs. Doubtfire. En sy's rustiger. Dalk het jy nou vrede gevind. Ek dink kuns het jou in die regte rigting gedruk, want jy wou uitkom by jouself.

Michelle: Dis belangrik om jousef te vind. Kuns help my daarmee. Eers was ek mos vreeslik behep met Tasha. Nou nie meer nie. Ek drink nog die antidepressante, maar ek kan op my eie sit en OK wees by myself. Kuns doen dit – jy verf wat jy binne voel. Hoe meer ek verf, hoe meer in touch is ek met wie ek is, hoe meer in touch is ek met God.

2.8.7 Oor spiritualiteit en jousef wees

Marina: Wat was vir julle die mees waardevolle van ons ervaring die afgelope jaar?

Susan: Vir my was die mees waardevolle die groep en wat ons bymekaar geleer het, maar ook wat ek van myself geleer het.

Michelle: Ek het hier ingestap en kon omtrent net 'n stokman teken, en ek het hier uitgestap met skilderye wat ander sal laat staan. Die onsekerheid het verander in vertroue.

Annamarie: Daar is 'n fantasy wêreld en dan is daar 'n regte wêreld. Maar mens moenie skrik vir die fantasie nie, dis nie iets om oor skaam te wees nie – dis mos jy... Ek het myself weer gekry. Na my troue het ek baie getwyfel in myself, hierdie nuwe mevrou Retief, dit was vir my 'n helse aanpassing. Eers daarna het ek weer begin om myself weer te kry. Van my troue af tot laasjaar het ek so bietjie die sin van my bestaan verloor.

Michelle: Dit klink soos die boek "Dis ek, Anna".

Sanet: Ek het vrede gevind. Ek het lief geword vir wie ekself is. En ek het agtergekom die Here is konstant en altyd daar.

Susan: Die seuntjie het regtig vir my 'n tema geword – stel die vlinder vry. Elke dag stel ek iets vry. Eers het ek nie geweet

hoe om daaraan uiting te gee nie, maar nou weet ek wat die potensiaal is. Nou kan ek die vlinder vrystel.

Sanet: Ek dink ons doen alles verkeerd om. Dis eintlik 'n siek wêreld. Mens soek altyd na spirituele goed. Ons soek altyd iets. Ons dink ons moet eers onself soek. Ek het begin op die Here te fokus – en toe't ek myself gekry.

Susan: Self help is no help at all. 'n Mens moet eers die Here soek, dan sal jy jousef kry.

Michelle: Dis soos die storie van Pinkenolsie met die sterre en kolle. 'n Mens moet in jousef soek na die sterre, want dis wat die Here in jou kry.

Annamarie: Almal wonder altyd wat dink die ander. Wat maak dit saak?

2.9 Slotopmerkings

In hierdie hoofstuk het ek gepoog om die stemme van die vyf dogters van Eva hoorbaar te maak deur verbatim gesprekke. Ek vertel ook die verhaal hoe hierdie spesifieke navorsingsverhaal ontstaan het, en toon aan hoe die groep ontwikkel het van 'n gewone kunstgroep met 'n kunstterapeutiese inslag, na 'n terapeutiese kunstgroep met die uitlewing van spirituele identiteit ten doel.